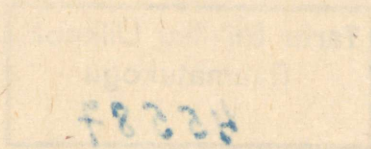

KODUSE
KASVATUS-
TÖÖ
KOOGEMUSI

EESTI NSV VABARIIKLIK ÕPETAJATE TÄIENDUSINSTITUUT

KODUSE
KASVATUSTÖÖ
KOGEMUSI

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1959

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

45587

EESSONA.

Käesolevasse kogumikku on koondatud rida lastevanemate ettekandeid, mis on esitatud vabariiklikel pedagoogilistel lugemistel. Ettekannete põhiliseks temaatikaks on kodu ja kooli koostöö ning koduse kasvatuse mitmesugused küsimused.

Kogumik haarab vabariiklike pedagoogiliste lugemiste lastevanemate sektsiooni materjale alates aastast 1957. Nii on H. Kissa ettekanne «Laste ja vanemate vahelisest usaldusest», H. Toometi «Minu kogemusi laste tööarmastuse kasvatamisel» ning E. Rumvoldi «Majandusliku kasvatuse kogemusi» esitatud 1957. aastal, ülejäänud ettekanded aga 1958. aastal.

MAJANDUSLIKU KASVATUSE KOGEMUSI

E. RUMVOLT

Iga lapsevanem peab silmas pidama, et last ei kasvatata mitte ainult silmarõõmuks ja uhkuseks iseendale, vaid et temast on tarvis ka kasvatada täisväärtuslikku nõukogude kodanikku. Kasvatustöö ebaõnnestumine pole see tõttu mitte ainult häbiks ja õnnetuseks üksnes oma perekonnale, vaid nuhtluseks kogu riigile.

Oma seniste kogemuste põhjal võin öelda, et suurepäraseks vahendiks mitmekülgselt arenenud tulevase kodaniku kasvatamisel on perekonna majapidamine. Iga perekonnaliikme rakendamine aktiivsesse ja võimetekohasesse tegevusse kodus majapidamises on andnud mulle laialdased võimalused laste tähtsamate iseloomujoonte kasvatamiseks; see on võimaldanud mul arendada neis praktilisi oskusi ja kasvatada positiivseid harjumusi.

Mis mind sellisele tõekspidamisele on ajendanud, kuidas ma oma laste majanduslikku kasvatust olen teostanud ning milliseid tagajärgi sel alal seni saavutanud, sellest tahangi järgnevalt jutustada.

Abiellusin noorelt. Unistasin tollal palju tulevikust ning mõtlesin mureliku hoolega enda kui ema ülesannetest ning kohustustest. Teadsin, et midagi ei saa teha hästi, kui ei teata, mida tahetakse saavutada, seepärast püüdsin püstitada endale kasvatustöös kindlad eesmärgid. Muidugi pidasin ma seda kõike palju kergemaks, kui see tegelikult on olnud.

Otsustasin juba aegsasti enne lapse sünni pingutada end igati selleks, et mu laps kasvaks terveks ja elujõuliseks nii kehalt kui vaimult. Terve inimene — mõtlesin ma — ei jää teistele elus jalgu, temalt saab rohkem nõuda ja

ta suudab ka rohkem pakkuda. Otsustasin, et ma ei poputa oma last ei riietuse ega toiduga, vaid kasvatan teda lihtsates tingimustes, karastades teda vastupidavaks ka raskustele ja ebameeldivatele tingimustele. Teiseks otsustasin ma kasvatada oma lapse ausaks ja töökaks. Olin tähele pannud, et inimene, kes töötab kohusetundlikult ja hästi, mõistab hinnata ka teist inimest ning suhelda temaga ausalt ja seltsimehelikult. Kolmandaks soovisin ma kasvatada oma last ennast valitsema, et ta ei oleks mingi soovide ori või ohjeldamatu egoist, vaid sügavalt kultuurne inimene. Sellised olid ja on ka praegu minu peamised eesmärgid kasvatustöös.

Olen töötav ema, kellel on neli poega. Praegu töötan ajutiselt kahel töökohal. Muidugi lisanduvad teenistusele iseendastmõistetavad kohustused ja toimingud kodus. Ometi olen kindla tahte ja huvi tõttu leidnud võimalust osa võtta ka ühiskondlikust tööst, peamiselt koolide juures, kus õpivad mu lapsed, kas siis lastevanemate komitee liikmena, lauluansamblis või katsetajana omaloomingulisel põllul.

Viimastel pingerikastel kuudel olen hakanud maitsuma ka oma kasvatustöö esimesi valmisvilju, saades poegadelt tõhusat abi kodustes töödes. Järgnevalt tutvustangi oma lapsi.

Kolm poegadest on kooliealised, kuna neljas on alles üsna väike. Vanim poeg Kalle on 14-aastane ja õpib VIII klassis. Ta oli kaua kasvult väike, kuid olles nüüd jõudnud murdeikka, sirgub jõudsasti. Ta on rahulik, tõsine, järjekindel ja korraarmastaja, kinnisusele kalduv ning hella enesetundega poiss. 7-klassilises koolis oli ta enam aktiivne klassivälises töös, kuid nüüd on ta peamine huvi koolitöö kõrval keskendunud muusikale. Kodus kuuleb Kallel nii mõnigi kord napolisõnalist, kuid tabavat satiirilist kriitikat ühe või teise juhtumuse või esinenud väärnähte kohta. Ta oskab juba aastaid hinnata vastutustunde tähtsust töös ning täidab temale antud ülesandeid taimede või loomade eest hoolitsemisel ja kodu korrastamisel erilise põhjalikkusega.

Teine poegadest, Uno, on 13-aastane ja õpib VI klassis. Ta on kasvult lüheldane, jässakas. Ka loomult on ta teistest hoopis elavam, liikuvam, aktiivsem ja humoorikam. Ta on väga optimistlik ja elurõõmus, kuid kõikuva ja pealiskaudse tähelepanuga, juhtunut ja kuuldot varsti

unustav, veidi auahne ning egoistlike kalduvustega poiss. Eriliselt huvitavad teda spordisündmused, sportimine ja maletamine, kuid ka muusika. Varematel aastatel oli ta liiga kärsitu ja sageli enesekontrollita, mistõttu tema kasvatamisel on tulnud lahendada väga mitmesuguseid ja järjekindlat vaeva nõudvaid probleeme. Nüüd on ta muutunud palju kordaarmastavamaks ja suudab temale kodus antud ülesandeid juba põhjalikumalt ja meelsamini täita kui varem.

Kolmas poeg, Priit, on 11-aastane ja õpib IV klassis. Kasvult on ta pikk ja kleenuke, loomult liikuv ja aktiivne, enesekindel, tähelepanelik ning õrnatundeline. Ägestunud aga — mida juhtub küll harva — valitseb ta end halvasti. Ta on väga suur raamatusõber, huvituses eriti teistest maa-dest ja rahvastest.

Neljas poeg, Olavi, on alles pooleteiseaastane. Oma noorusele vaatamata on ta perekonnas küllalt tähtsaks objektiks, sest tema eest hoolitsedes ja teda ühiselt kasvatades arenevad tähelepanelikumaks ka vanemad poisid, omandades peale selle praktilisi kogemusi hoolitsemisel väikelapse eest. Ka Olavi on terve ja tugev poiss ning oma ea kohta vägagi tähelepanelik ja heatahtlik. Tema juures esineb harva jonnimist, keeldudele reageerib ta küllaltki kiiresti ega tunne kadedust teiste vastu.

Üldiselt valitseb meil perekonnas lihtne joon, töövaim, usalduslik vahekord ja sõbralik, humoorikas meel. Isa on poiste vastu väga tähelepanelik ja nõudlik. Ta on neile tõeliseks vanemaks seltsimeheks nii nende rõõmudes kui ka muredes. Nõuete esitamisel või märkuste tegemisel on ta poiste vastu väga kindel ja äärmiselt taktitundeline. Sellest tulenevalt arvestavad poisid igati tema nõuandeid, nõudmisi või märkusi. Olen tähele pannud, et ta püüab lastes eriliselt kasvatada austust kaasinimeste, eriti aga naise ja ema vastu, mõistes karmilt hukka poiste tähelepanematuse vähimaiski pisasjus. Ta teeb otsekohe märkuse, kui nad on mõtlematult rikkunud riided või ajanud midagi korrast ära, mille korrastamine teeb pere-emale asjatut tüli.

«Vaata nüüd ise ka, kuidas sa emale tööd ja muret juurde tegid!» ütleb ta poisile, kes on lohakalt pestud käsi kuivatanud puhtasse käterätikusse, nii et jäljed on kaugel näha. «Pese nüüd käed uuesti korralikult puhtaks ja loputa käterätiku ots puhtas leiges vees üle ning tee

sellest loost edaspidiseks omapoolsed järeldused.» Poiss punastab ja teeb sõnatult kõik, mis kästud. Alles siis, kui korraldus on lõpuni täidetud, tuleb naeratus näole ja tehakse juhtunu arvel mõni naljakas enesekriitiline vihjegi.

Isa ei tegele ainult poiste kasvatamisega oma perekonnas, vaid õpib tundma ka nende kaaslasi. Paar aastat tagasi, ühel naistepäevaehel puhkepäeval töölt tulles leidsin kodu teistmoodi, kui oli tavaliselt: laud oli asetatud keset tuba, selle ümber olid meie poisid ja mitmed nende klassikaaslased isaga mingis salapärases tegevuses. Kõik olid veidi ärevil ja hakkasid äraminekuks seadma. Minule seletati, et nad olid parajasti mingi mängu lõpetanud. Naistepäeval aga selgus, et nad olid tookord meisterdanud hoopis kingitusi — riidepuid ja pildiraame — emadele ning klassijuhatajaile. Isa oli neid juhendanud vineeripinna siledakstõötlemisel ja valmistööde lakkimisel. Ühtlasi sai ta seega võimaluse poiste kaaslasi tundma õppida ja nende võimeid meie poiste omadega võrrelda. Sageli näitab ta poistele igasuguseid töövõtteid, kui need meisterdavad laeva- ja lennukimudeleid või puust tarbeasju. Poisid usaldavad isa ja ootavad iga päev tema koju tulekut, et jutustada oma uudistest ning näidata oma sepihusi, ja alati jätkub tal kannatlikku meelt neid tähelepanelikult kuulata ning abistada.

Kuna perekond on küllalt suur ja väljaminekud kasvavad võrdeliselt laste sirgumisega, siis oleme majandusliku külje kindlustamiseks pidanud otsima mitmesuguseid võimalusi. Nii ei ole meil tavaline linnakodu, vaid omame ka väikese majapidamise. Suviti kasutame me maksimaalselt aia- ja põllumaad perekonnale köögivilja kasvatamiseks. Pidevalt oleme pidanud kanu ja kitsi ning viimasel ajal küülikuid. Selline majapidamine on meilt kõigilt aega ja vaeva nõudnud, kuid see on paratamatu. Peale selle näib mulle, et meie majapidamisel pole mitte ainult majanduslik tähtsus ega mõte, vaid see on ka tõhusaks kasvatusvahendiks, nagu juba algul mainitud, ja seda pean ma kõigest kõige tähtsamaks.

Milliste iseloomujoonte ja positiivsete omaduste või harjumuste kujundamisel olen siis saanud abi ühisest töötamisest koduses majapidamises?

Need on: töökus, kohusetundlikkus, vastupidavus, tahtejõud, enesevalitsemine, vastutustunne, ausus, kollektiiv-

sustunne, praktiline meel, kokkuhoidlikkus, lihtsus, aja hindamine ja õigesti kasutamine ning tähelepanelikkus.

Maast-madalast püüdsin ma lastes kasvatada teadlikku, vastutustundlikku suhtumist ellu, praktilist meelt ja huvi ning armastust töö vastu. Esialgu piirdus töö peamiselt ainult korrastustoimingutega enese juures, samuti riiete, jalatsite ning mänguasjade korra üle valvamisega. Meil on küll väga väike korter, kuid siiski määrasin igale lapsele oma koha, kus keegi hoiab öösel riideid, kuhu kogub mänguasjad jne. Nõudeks oli: iga asi olgu omal kohal. Hiljem maksis sama kord ka õppetarvete kohta. Iga koolimineja laps sai raamatukapi ühel poolel riikli õppetarvete jaoks, teisel poolel riikli huvialaste asjade jaoks, nagu margikogud, mängud, pildid, kirjad jne. Kolmanda riikli sai igaüks oma isiklike raamatute paigutamiseks. Samuti on meil kindlaks määratud nagid üleriiete jaoks ning kohad kappides teiste esemete tarvis. Meil on kindlaks kujunenud mõisted, nagu sukasahtel, tuhvlikast, poiste pesuriul, taskurättide karp, kinnastekorb jne. Esemeid kuskilt võttes või oma kohale tagasi pannes peab igaüks jälgima, et midagi segi ei aja ega lohakile jäta. Muidugi on selle vastu olnud eksimusi, esialgu rohkem, nüüd juba palju harvem. Eriti Unol juhtus sageli, et võttes uut taskurätti ajas ta otsides kogu karbi sisu segi või välja minnes varnast oma riideid haarates ajas naabernagi otsast teise riided maha. Sellisel korral, kui juhtusin nägema, olin range. Vaatamata ootavatele mängukaaslastele, nutule või palvele nõudsin segiaetud esemete korralikku tagasiasetamist. Sageli tuli mõnel hooletul väikemehel veel enne magamaminekutki minna õue otsima laokile jäetud mänguasja või mõnd riietuseset. Muidugi polnud see meeldiv toiming, ja aegamööda harjuti kohe asju korralikult oma kohale tagasi panema. Kogesin, et lastele antud korraldused ja ülesanded peavad olema konkreetsed ja selged. Püüan esitada nõuded nii, et lapsel ei tekiks kahtlust korralduste täitmise tarvilikkuses. Selles tegin algul vea. Näiteks, kui poisid olid veel väikesed, tuletasin igakord ära minnes lastele meelde, et nad hoiaksid toad korras. Kuid ma ütlesin esialgu seda ikka üldiselt. Tagajärjeks oli see, et koju tulles leidsin sageli neid käärikas mänguhoos, asjad ümberringi pilla-palla, nad ei kuule ega näegi, kui sisse astun. Mõnikord olid nad juba magama läinud, kuid toolid laua ümber olid lohakalt,

põrandariided segi, laual ülearuseid asju. Siis tegin konkreetseid korraldused.

Kalle jäi vastutajaks üldise korra eest, jälgides, et müra mängu juures liiga suureks ei läheks ja et õigeaegselt minidaks sööma või magama. Ka pidi ta pärast sööki koristama köögis laua. Uno, kes oli kõige osavam asjade segiajaja, hakkas edaspidi vastutama tubade korrashoiu eest ning ta sai aja jooksul nõudlikuks nii enese kui ka teiste vastu. Priit valvas, et ukсед kinni pandaks, ja pidi ise kuulekalt alluma teiste korraldustele.

Kodu korrasolek minu äraoleku ajal paranes kiiresti ja põhjalikult. Kui nad oskasid juba kirjutada, leidsin õhtuti sageli padjalt kirjakese aruandega isekeskis veedetud aja üle, kuhu igaüks oli veel midagi oma tegevuse kohta juurde joonistanud. Sageli sisaldasid need pildid ja kirjakesed ülestunnistusi mõne äparduse või korrast üleastumise kohta. Tundsin siirast rõõmu, et lastes oli hakanud juba arenema vastutustunne oma ülesannete vastu ja et nad tegid jõudu ja mõistust mööda kodu heaks, mida võisid. Aegamööda suurenesid poiste kohustused ja nad lülitsid päev-päevalt rohkem majapidamise toimingutesse.

Kohustusin kasvatama oma poegadest mehed, kes ei põlga mis tahes tööd, kes ei jaota töid meeste ja naiste töödeks, kes oskavad arvestada ka koduste toimingute ajakulu ja tähtsust. Kuidas ma aga sellele probleemile üldse tulin, selle kohta annavad selgitust järgmised juhtumid ajast, mil olin veel alles üsna noor ema (lapsed olid siis alles väikesed: Kalle 6 aasta ringis, Uno 5-aastane ja Priit 3-aastane).

Uhel suvepäeval pesin pesu. Kasutasin juba sel ajal laste huvi töö vastu ja andsin neile väikesi, nende meelest aga tähtsaid ülesandeid. Näiteks vaatas Kalle seekord Priidu järele ja pumpas aeg-ajalt tasakesi kaevu all olevasse nõusse vett. Organiseerisin selle töö talle mänguna, nimetades ta selle päeva pesuvee väljaandjaks. Olles ühe perekonnaliikme peale pumbanud 20 lööki ühtejärge, pidi ta puhkama. Kui kõigi nimel oli pumbatud, tuli suur vaheaeg ja siis ta pidi kokku arvutama, mitu lööki pumpas üldse. Nii ei väsitanud laps end ja arendas samaaegselt ka oma oskusi loendamisel ja arvutamisel. Talle meeldis see ülesanne väga.

Uno aga palus luba tulla appi pesema. Ta pööras sukki ja sokke pahupidi ja seebitas neid, nii et vannike kobrutas

vahust. Panin ta ka jaluli tampima pütis leos olevat uut pleekimata linast lina. Ta tatsas seal lõbusalt jutustades. Korruga ta vaikis ja ütles siis lapseliku tõsidusega: «Küll sa, ema, oled halvasti korterisse juhtunud!» Minu imestuse peale seletas ta: «Noh, näe, Koidu-tädi ja maja-tädi elavad ühes toas, aga koguvad igaüks ise oma väikse pesupambu kokku ja pesevad lipsti ära. Sina oled aga meestega ühes korteris, pead meie kõikide pesu pesema ja kogu päeva ära viitma.» Selgitasin lapsele, kuidas ka nemad saavad mind abistada, et nüüdki on nende tööst suur abi. Kui nad aga end puhtamalt hoiavad, siis on mul ka hoopis kergem pesu pesta. «Jah, meie aitame sind!» hüüdis ta, aga küsis edasi tõsiselt: «Kui me päris-meesteks kasvame, kas siis ka peame veel aitama? Kas suured mehed aitavad ka?» Selgitasin jälle, et ka suurele mehele ei tee häbi olla pesupesemisel abiks, kui vaja.

Varsti läks Uno pesuköögist õue vendade juurde mängima ja ma kuulsin, kui ta ütles Kallele: «Meie hakkame päriselt emale abiks pesu pesema. See on ükskõik, kes peseb, peaasi, et saab puhtaks. Eks ju?» See näitas, et poisid juurdlevad tööprobleemi üle. Ma mõistsin, et pean neis aktiivsemalt hakkama kasvatama armastust igasuguse töö vastu.

Ühtlasi tegin südames enesega lepingu, mitte lasta lastes areneda vahepidamist nn. meeste ja naiste töö vahel.

Naabermajas elas perekond, kus abikaasad töötasid väga üksmeelselt ja südamliku austusega teineteise vastu, kuid lapsi tööd tegema ei harjutanud.

Ilma et oleksin tarvitsenud sellele tähelepanu juhtida, märkasid poisid sirgudes ikka enam ja enam seda ise ja vihjasid sellele aeg-ajalt.

«Küll Ille ja Liivi isa on hoolas mees! Ta kloppis täna vaipu, nii et õu laksus. Ema õmbleb Matile uusi asju. Aga Mati küll ei viitsi isa ega ema aidata. Muudkui mängib või sõidab rattaga!» seletati kord.

Tõepoolest, naabrilapsed olid peaaegu kogu aja vabad. Kuigi neile vahel mõni korraldus tehti või ülesanne anti, ei kontrollitud selle täitmist. Mäng käis edasi ja töökad vanemad tegid nurisemata selle töö ise ära. Veendusin, et esitatud nõuete täitmist aga peab alati ja rangelt kontrollima, sest nõudlikkus ilma kontrollita on nagu sõelaga vee tõstmine.

Meie poistele oli selline naabrilaste jõudeelu nägemine

paljudelgi kordadel suureks kiusatuseks. Veel on kitkuda otsake peenart või korjata purk ääreni marju täis või olla teatava ajani kitsede juures, kuid kõrvalaias käib põnevast põnevam mäng ning kutsutakse etteheitega juba meie pois-segi sinna. See kasvatas tahtejõudu. Pole ülesanne täidetud, ei tohi tööd pooleli jätta. Kui kõik on hästi tehtud, siis on vaba aeg ja võib mängida kuni kokkulepitud ajani või kutseni. Ja ega nurisemist olnudki. Ainult ma ise märkas-in, kui raske oli neil vahel olla eemal käratsevast selts-konnast, eriti Unol kui kõige tulisemal mängumehel.

Jõukohastele töödele aias ning loomade eest hoolitsemi-sele hakkasin ma, nagu juba varemgi mainisin, rakendama poegi üsna varakult. Seda ei teinud ma ainult töö enese pärast, sest sageli oli nendega töötamine hoopis aegaviit-vam, kui oleksin teinud seda üksi. Ma tahtsin aga neid aeg-sasti kasvatada selles suunas, et neil oleks vilumusi aia-kultuuride hooldamisel kui ka tähelepanekuid ja oskusi koduloomadega ümberkäimisel. Ülesanded poiste vahel vaheldusid nädalate kaupa ja see meeldis neile. Varem-temel aastatel näiteks oli neil suveti ülesandeks korda-mööda karjatada kitse. Vanimal oli karjasoleku aeg pikem, noorematel vastavalt lühem. Sageli küsisid naabrid: «Mis imega te oma poisid niiviisi kordamööda kitsekarja panete? Muudkui istub ja loeb või lõigub midagi, aga ära ei tule ega looma ula ei jäta. Vaatame alati ja imestame, kui tub-lid poisid.» Ei osanud midagi erilist vastata. Poistele oli teada, milleks seda looma pidasime ja et keegi pidi teda söötma. Neile oli see töö täiesti jõukohane ja see aeg üht-lasi kasulikuks puhkeajakski. Kuni üks oli karjas, aitas teine sellal kodus kas aiatööl, kanu talitada, seale rohtu korjata või käis poes, kolmas aga oli päris vaba. Sageli kasutas Kalle seda vaba aega sundimatult hoolitsemiseks mõne kultuuri eest oma peenrajupil, kuna Unol ja Priidul kulus see aeg küll rohkem mänguks. Mõnikord kirjutati, joonistati, korrastati mänguasju. Tihti tuldi aga ka minule appi või aidati vennal mõni toimetus kiiremini ära teha, et siis koos mängida. Teatavatel tundidel olid nad päeva jooksul kõik korruga vabad ning võisid minna ujuma, spordivõistlustele, kinno või lihtsalt mängima. See vaba aeg oli kohandatav nende soovidele. Mõnel päeval soovisid nad jätta selle hoopis kasutamata, et siis teisel päeval, kui oli teada mõni huvitavam ja pikemaajalisem üritus, saada luba sellest osavõtmiseks. Viimastel suvedel kujunes meil

välja kaks ilusat traditsiooni. Esiteks, kui kokkulepitud ajavahemikul tööülesannete või korranõuete täitmisel häireid ei esinenud, korraldasime puhkepäeviti mõne meeldiva üldürituse: jalgsimatka linnast välja, jalgrattamatka kaugeemale või mõne perekondliku külaskäigu. Niisugused võimalused olid väga suure kasvatusliku väärtusega: iga hinna eest püüti, et ei oleks põhjust teadaoleva ürituse ärajätmiseks.

Sageli meeldis meil igapäevastel puhketundidel mängida perekondlikku võrkpalli. Seda tegime eriti hoogtööde nagu marjakorjamise, kartulipanemise ja -muldamise puhul jne. Sellest kujunes tava, et kui ettenähtud töö oli kõigil ja hästi tehtud, siis ei tohtinud keegi mängust puududa. Mõne väljajätmine mängust või mängu hoopis ärajätmine oli karistus lohaka töö või halva käitumise pärast.

Tööde kvaliteeti ei jäta ma kunagi märkimata. Ma kogesin, et ei tohi lapsele jätta avaldamata, kui temaga ei saa mõnel juhul rahule jääda, ei tohi jätta ka asjaosalisega läbi arutamata, kuidas ta oleks pidanud toimima. Kui töö on hooletusest ebaõnnestunud, lasen teha selle ümber või sooritada mõne samasuguseid oskusi või hoolt nõudva ülesande. Niisuguse moodusega olen saavutanud, et mu pojad ka minu äraolekul ei unusta oma tööülesandeid. Nad teavad, et tagajärjed reedavad ema tähelepanelikkusele kõik.

Kord kogesime valusalt, kui halvad tagajärjed võivad olla halval ja vastutustundetul töösse suhtumisel.

Ühel sügispäeval oli kits tallega aia veeres ketis. Poistele oli ammugi teada, et vihma korral tuleb loomad lauta tuua ja ukсед korralikult sulgeda. Minu äraolekul olid poisid aga kasutanud õppimisest ülejäänud aega mingiks luuremänguks aias ja heinamaal ning polnud märganudki, kui hakkas vähehaaval sadama. Alles tugev vihm sundis neid mängu katkestama ning tuletas meelde, et kitsed määgivad külma vihma ja tuule käes. Nad viisid loomakesed küll lauta, aga sulgesid ukсед lohakalt, nii et märjad loomad tuuletõmmet saades veel samal õhtul haigestusid. Hirmu ja murega jälgisid lapsed loomade ravimist. Vanema kitse saime päästa, aga poistele suve jooksul lemmikuks kasvanud kitsetallekesele pidime tegema hädatapmise. Ma ei teinud ühtki etteheidet, ei määranud mingit karistust seekordse hooletuse pärast, sest nägin, et sündmus oli neile ise karistuseks, õpetades lastele südame kaudu selgeks, mida tähendab vanasõna «hooletus ees, õnnetus taga».

Nägin, et see valus kogemus andis mõjuva tõuke poiste vastutustunde arenemisele. Sellest saadik on nad olnud hoopis hoolsamad hoolitsemisel loomade eest.

Et lapsed tunneksid end perekondlikus kollektiivis võrdõiguslike liikmetena, et nad õpiksid austama ka teiste tööd ning hindama tööde ajakulu, selleks olengi võimaldanud neil jõudumööda osa võtta igasugustest majapidamistööst. Kogu aasta ringi vahelduvad ülesanded vastavalt vanusele ja võimetele. Käesoleval talvel näiteks Kalle ja Uno, kes käivad koolis hommikupoolikul, hoolitsevad kordamööda puude lõhkumise ja tubade korrashoiu eest. Neid ülesandeid täidavad nad nädalakaupa vaheldumisi. See, kellel on puutegemise nädal, laseb ka küülikuid veidikeseks puuridest vabadusse ja annab loomadele õhtupoolse toidu. Tubade eest vastutaja õhutab ruumid, puhastab põrandad, pühib tolmu ning viib iga päev ka väikevenna mõneks ajaks õue. Veetoomine ja mustavee väljaviimine on juba toimingud, mida ei ole enamasti tarvis kellelgi käsida teha, vaid kes märkab, see teeb. Samuti hoolitsetakse käsuta Olavi päevakorra täitmise eest.

Priit käib koolis õhtupoolikul. Hommikul enne õppima asumist toob ta sisse puud ja turba, aga pärast õppimist käib poes ning õhtul koolist tulles toob tellitud kohast piima. Muidugi valvab ta, et korteri kord, mida sel talvel eriti kipub rikkuma väikevend, ei oleks ennelõunal halb.

Ka Olavi tunneb juba sellekohasel meeldetuletamisel põhilisi korranõudeid. Ta teab, kus peavad olema mänguasjad, kus seisab tema söögipõll, üleriided. Nimetatud esemete õigele kohale paigutamise harjumus on temasse täiesti juurdunud. Ka püüab ta meeles pidada, millisesse pangeviskame toidujäätmed loomade jaoks. Peaasi, me peame ise talle rangelt eeskujuks olema. Ta jäljendab kõike. See omakorda kohustab suuremaid poisse kontrollima oma väljendusi ja korralikkust, sest nad näevad, et laps on kui peegel: kuidas ise ees, nõnda tema järel.

Juba teist aastat võtavad poisid edukalt osa ka pesutrikimisest. Tööjaotus toimub esemete alusel: Priit triigib taskurätikud, kotikesed ja käterätikud, Uno triigib padjapüürid ja linad ning Kalle igasugused trikooesemed ja muu aluspesu, kuna mina ise triigin ülejäänud keerulisemad esemed. Sealjuures on iga triikija kohuseks sorteerida triigitud esemetest eri hunnikuse parandamist vajavad esemed. Triikimist võib igaüks teostada ajal, mis talle on sobiv. Pesu

pannakse kappi siis, kui tulen koju ja olen kontrollinud tehtud tööd. Märkan rõõmuga, et poiste triikimistehnika paraneb iga korraga. Nad tunnevad heameelt oma abist, arvutades, kui kaua oleks minul üksi läinud aega selle tööga.

Ka köögis töötades olen vajaduse korral kasutanud poiste pakutud abi. Kui on aega, aitavad nad koorida kartuleid, katta või koristada lauda, keeta teed, praadida liha või kartuleid ja küpsetada kooke. Traditsiooniks on kujunenud kogu perekonna osavõtul toimuv «jooksval lindil» võileibade valmistamine õhtulauale mõne tähtpäeva puhul või kohvisaiade küpsetamine. Siis on köögis väga lõbus.

Nagu suvine hoidiste valmistamine ja sügisene saagikoristamine, nii on ka kodusel teel liha suitsutamine ja kapsaste sissetegemine tööd, millest kõik ülimal määral soovivad osa võtta ning kust mingil põhjusel kõrvalejäämine tekitab tuska. Nii ei ole meie perekonnas kellelgi tarvis talvel tunda end rohutirtsu-hilpharakana. Lapsed teavad, nagu ma isegi, mida ja kuidas meil on kogutud talveks ning kui suured on varud. Kui ühel suvel meil herned väga palju riknesid väheste ja halbade tugikeppide pärast, siis järgmisel kevadel varusid poisid aegsasti hulgaliselt hernekeppe. Mitmel korral rõõmustasid nad siis suvel herneid süües nende õigeaegse ja küllaldase hooldamise pärast. Veendusin, et rohkem kui kiitus või preemiad innustab lapsi edaspidisele hoogsamale tegevusele endatunnetatud tööõõm.

Muidugi ei ole poiste selline töösse suhtumine ja vastustunne iseenesest ega ka kõigil ühtmoodi arenenud, kuigi nõuded ja tarvidused on olnud samad. Näiteks Kalle suhtub majapidamiskohustustesse alati tõsisemalt kui Uno. Tal on arenenud juba mõnda aega ettenägelik, hoolitsev pilk ühe või teise asja suhtes. Sel suvel varus ta üksi üle poole kitselihistest. Ta tegi seda sundimatult, tehes rattal kaugeid ringe. Ta saabus oma matkadelt alati rõõmsas rahulolus, vaatamata rakkudele peos või märgadele jalgadele. Ka mina tundsin rõõmu, mitte nii palju kasvavast viitadehulgast kui sellest, et märkasin Kalles sellist hoolitsevat suhtumist kodusse ning tugevat tahte jõudu, visadust ja vastupidavust endale vabatahtlikult võetud kohustuse täitmisel.

Uno juures võib aga ühel või teisel korral märgata vähest huvi või tähelepanematust, näiteks loomade vastu. Tal on

elava fantaasia tõttu mõttes väga palju tegemist spordisündmustega või loetud teoste kangelastega, mistõttu tal ei jätkugi otsest tähelepanu töödele või ümbrusele. Kui aga Uno võtab asja tõsiselt kätte, siis teeb ta seda veel suurema põhjalikkusega kui Kalle. Näiteks sel suvel pidime abikaasa ja Kallega olema kaks päeva kodust eemal. Uno ja Priit jäid koduhoidjaiks. Oli vaja talitada loomad: kitsed, kanad, küülikud, haned ja siga, ning peale selle hoolitseda Olavi eest. Kuna Uno ja Priit veetsid osa suvest laste suvesanatooriumis, siis oli neil kodustest töödest üsna ähmane ülevaade. Andsime neile kirjaliku päevakava ja konkreetset juhised selle täitmiseks. Ja millise rõõmuga raporteeris Uno juba bussijaama vastu tulles koduhoidmise õnnestumisest: «Midagi ei läinud meelest ega ei teinud valesti!» Järeldasin sellest kõigest, et ka nooremates poisites on hakanud arenema hoolitsustunne kodu eest ja opereerimisvõime.

Nüüd tahaksin edasi anda mõningaid kogemusi sellest, kuidas ma harjutasin oma lapsi rahaga iseseisvalt ümber käima, pidama arvestust ostude üle, kalkuleerima, hoolitsema perekonna heaolu eest ja kokku hoidma.

Perekondlikeks sisseostudeks on meil kindel rahakott, mis seisab kokkulepitud kohas. Varemalt panin sinna iga päev vajaliku summa, nüüd on seal raha enamasti mitme päeva tarbeks. Sisseostude tegemine on olnud kordamööda kõigi ülesandeks. Meil on lepitud kokku kindlale summale, mida võib iga päev kulutada. Suuremate ostude tegemise korral peab sageli kulutusi toidu ostmiseks kärpima minimaalseks. Lapsed teavad perekonna üldtarvidust ja opereerivad juba praegu sisseostudel summadega õigesti. See arvestamisoskus on arenenud neis muidugi pikkamööda ja sageli eksimuste varalgi. Väga tihti toimus ebapraktiliselt ostude tegemisel just Uno. Näiteks esimese klassi poisina võttis ta leti ette jõudes ainult ühe pätsi rosinasaia, kuna oli arvanud, et see on kõige parem. Muidugi ei saanud me jääda leivata ja ta pidi veel samal päeval teistkordselt poodi minema, et tuua ka leiba. See oli talle õpetuseks, et tuleb põhjalikult mõelda, kuidas antud ülesannet paremini täita.

Igal lapsel on ka juba eelkoolieast alates oma isiklik raha. See laekub kokkuhoiust, juhuslikest kingitustest, Kallele näiteks juba mõnevõrra suvisest teenistusestki. Esialgu olid need summakesed muidugi väikesed ja nende kasuta-

mine lihtne. Sel ajal juhendasin ma lapsi pidevalt rahaga ümberkäimisel ja kontrollisin avalikult nende isiklikke kassasid. Loata ei tohtinud osta maiustusi ega sõita bussiga. Nüüdki ei osta nad endile midagi ilma sellest minule teatamata või minuga nõu pidamata. Nad teevad seda sunduseta, vabas sissejuurdunud usalduses. Nagu perekonnanraha kasutamise üle, nii on mul ka nende isikliku raha kasutamisest alati neile märkamatuult teostatud kontrolli tulemusena küllaltki selge ülevaade. Üldiseks nõudeks on, et iga ostu suurust ja hinda peab laps koju tulles mäletama, samuti peab ta teadma, kui palju tal jäi raha järele.

Esimesel paaril kooliaastal andsin neile iga päev eiraha, hiljem hakkasin seda tegema juba üle päeva. Leides nad küllalt vastutustundlikult ja teadlikult rahaga ümberkäivat, usaldas in neile möödunud aastal juba kätte terve nädala eiraha kui ka summakesed õppetarvete, bussiga spordikooli sõidu või õpilaskino jaoks. Tänavu annan aga vanematele poistele vastavad summad juba palgapäeval, s. t. kaks korda kuus, kuna Priit saab oma raha veel nädalate kaupa. Otstarbekal kasutamisel on neil ettenähtud rahast jätkunud alati viimase kuupäevani ning kokkuhoiust tingitult on olnud isegi ülejääke. Isiklikke kogutud summad kasutavad lapsed meil peamiselt tähtpäevadel perekonnaliikmetele rõõmu valmistamiseks või mõne väga soovitud huvialase asjakese muretsemiseks. Kui meil aga on kaalumisel mõne üldtarviliku või kellelegi hädavajaliku riietuseseme muretsemine ja selle ostmine pikeneb vastava summa aeglase kogumise tõttu, siis pakuvad poisid meeldi oma summad lisaks, veendudes õnnelikkudena, et ühenduses on jõud.

Sellest, et nad perekonnale, oma kollektiivile varem mõtleavad kui endale, annab tunnistust järgminegi näide.

Neli aastat tagasi olid vanemad pojad talvisel koolivaheajal Lihula rajoonis onu ja vanaema juures. Sõita tuli ümberistumisega üle Pärnu. Tagasi tulles olid nad kumbki saanud onult taskuraha, et ostaksid Pärnus endale limonaadi ja maiustusi. Poisid ei kulutanud seda raha aga eneste peale, vaid tõid ilma mingisuguse sellekohase korralduseta koju pisiasju, mida meie elukohast seekord kergesti saada ei olnud. Nad olid oste üle andes õnnelikud ja rääkisid, kuidas nad olid kaalutlenud, mida osta. Nad tõid ka kõigile jaotamiseks natuke maiustusi ning olid suutnud veidi raha ülegi jätta.

See oli esimene sellelaadne ilus juhtum. Hiljem on nad sageli nõnda toiminud. Suvel maal olles korjavad nad ikka enne äratulekut hulga metsamarju kojutoomiseks. Möödunud aasta talvisel koolivaheajal ostsid nad ilma käsuta Nuiast teatavaid vitamiine, mida teadsid väikevellele tarvis minevat ning mis kohapeal seekord parajasti müügilt otsas olid. Eriti mõtleb perekonna üldisele heaolule vanem poeg, kes ekskursioonidelgi käies ei jäta kodustele mingit vajalikku piasja kaasa toomata. Unos esineb sel alal teatavaid egoistlikke jooni, mis pidurdavad teistele mõtlemast, kui pole just kedagi mõjutamas. Priit plaanitseb küll asja väga ilusasti, aga maius korraldab sageli asja ümber, kuna «oma suu on lähemal kui kodused». Üldiselt aga, eriti kui nad on koos, pole nad sugugi ahned egoistid, vaid küllaltki hoolitsevad ja heatahtlikud.

Igale vabatahtlikult perekonna heaolu eest võitlejale olen aeg-ajalt püüdnud avaldada tunnustust, premeerides asjaosalist loaga mõnele etendusele või spordivõistlusele või kinkides talle mõne raamatu. Nii näiteks on poistel raamatuid järgmiste sissekannetega:

«Tänutäheks perekonna hoolsaimale tammetõrukorjajale.»

«Kõige virgemale vihtadevalmistajale.»

«Tervituseks nobedaimale kartulivõtjale.»

«Meie pere marjakorjamise meistrile.»

«Perekonna kõige visamale umbrohu vastu võitlejale.»

Kui Olavi sai aastaseks, pühitsesime seda päeva pidulikult just vendade auks, kuna nad terve aasta väga kohusetundlikult, kannatlikult ja heatahtlikult olid aidanud hoolitseda väikevenna eest. Lapsed teavad, et töö kiidab tegijat, seepärast püüavad nad töötada hoolikalt ning võimalikult sundimatult.

Praktilist ja hoolitsevat laadi kaalutlused ei ole lastele muidugi sünnipärased, vaid need eeldavad oma himude ja soovide teatavat piiramist ning enesevalitsemist, mille arendamisele asusin juba lapse esimesest eluaastast. Esialgu piirdusin lapse kasvatamisel tema himude mahasurumisega peamiselt maiustuste saamise korrast kinnipidamisel. Ka ei peitnud ma laste eest asju ega tõstnud eest ära, nagu mõnel pool kombeks. Algusest peale ei saanud laps kunagi mänguks tarbeasju laualt ega mujalt. Pidasime vahet, mida laps tohib või mida ei tohi tahta ja võtta. Lapsed olid sellega harjunud ja valvasid üksteise järelegi. Sis-

seseatud korrast kinnipidamisel pidin olema väga järjekindel ja õiglane. Kui mingil juhul juhtusin kuidagi nõuetest kõrvale kalduma ühe lapse juures, siis püüdsid õhinal ja korduvalt kasutada seda võimalust ka kohe teised. Üldnõudeks oli, et keegi ei tohtinud maiustada üksi, vaid pidid piskutki jagama teistega. Muidugi tuli ette ka selle korra rikkumisi.

Priit näiteks on väga maias. Kui ta oli veel väiksem, olin väga mures seepärast, et ta ei suutnud oma himusid valitseda. Kord oli ta söönud ära suure hulga minule kingitud šokolaadikarbi sisust. Tahtsin selle hoida teatava ajani puutumatusena, kuni kogu pere on kodus, et koos maiustada. Kuid nagu järeleuurimisel selgus, oli ta esialgu käinud üksi kodus olles kapi juures seda ilusat karpri ainult vaatamas, siis oli talle meeldinud seda karpri ka nuusutada ning järgnevatel päevadel oli asunud juba šokolaadi maitsmisele. Pärast seda, kui olin talle selgitanud sellise salatsemise inetust, seletasin ka, kui palju halba tuleb elus sellest, kui oma himusid ei valitseta. Ta lubas olla edaspidi tubli poiss, kes ei maiusta loata. Kuid ometi sõi ta peagi salaja ära ligemale toositäie suhkrut. Siis otsustasin asja juba valjemini käsile võtta. Teatasin talle ajavahemiku, mille jooksul ta ühtki maiustust ei tohtinud paluda ega kuskilt ka ise võtta, olgugi neid kasvõi igal pool. Jaotasin tema nähes ülejäänud šokolaadi teiste koduste vahel ning sõime neid tema juuresolekul, kuid talle pakkumata. Järgnevatelgi päevadel maiustasime samuti. Kui läksin kodust ära, jätsin meelega lauale või kusagile riivilile mõne üksiku kompveki ning tagasi tulles panin tähele, kas kõik on alles.

Ja asi muutuski. Ta pidas karistuseaja tragilt vastu. Hiljem hoidsin töölaual ikka maiustustekarpri, kuid lapsed ei tohtinud sealt loata võtta. Himu korral tuli küsida ning mitte siis üksi maiustada, vaid pakkuda ka teistele. Salatsemise enam ette tulnud ei ole, kuid tähelepanelik ja valvas olen selles suhtes alati.

Selliste võtetega olen kasvatanud lapsi teadlikult piirama oma himusid ja soove. Nad ei pea kaalutlema ja ennast valitsema mitte ainult raha kulutamisel või maiustamisel, vaid teadlikult kasutama ka oma aega ning kontrollima oma käitumist. Ma nõudsin ranget kinnipidamist kokkulepitud režiimist. Kuidas ma seda oma laste juures saavutasin?

Et arendada lastes orienteerumisvõimet, selleks harju-

tasin lapsi aegsasti kõigepeelt kohusetundlikule iseseisvale liikumisele tänaval. See tarve kasvas välja nende lasteaiast ja -sõimest kojutoomisest. Esialgu pidin selleks sageli palkama abilise, kuna oma töö ei võimaldanud alati kindlaks kellaajaks vastu minna. Siis otsustasin harjutada lapsi iseseisvalt käima oma lasteaiateed. Esialgu lasksin neil minna üksi ainult väikese osa teest enne lasteaeda, õpetades neid olema ettevaatlikud ülekäigukohtadel. Aegajalt pikendasin seda teed, kuni viimaks võisin usaldada neid üksi teele juba lasteaiast koduni ja vastupidi. Tuli ette ka mitmeid korraldusest kõrvalekaldumisi, kuid pideva kontrollimisega ravisin need kõik välja. Kui töö lubas, käisin mõnikord salamahti kontrollimiseks nende järel. Nende igasugusele lubamatule käitumisele teel reageerisin otsekohe veel samal päeval, teatades juhtunust lasteaiataididelegi, et ka nemad teaksid omalt poolt pisse mõjutada.

Nii harjusid mu poisid varakult käima tänavail asjalikult ning korralikult, samuti tegema poodides sisseoste. Nõndamoodi lastesse juurutatud iseseisvail korraharjumusil või asjatalitusil on majapidamisele suur tähtsus. Võin neid alati usaldada pikematele iseseisvatele käikudele küll maale, küll teistesse linnadesse — nad orienteeruvad antud ülesannete täitmisel agaralt ja täpselt.

Kalle oli ligemale 10 aastani oma toimingutes väga aeglane, Unol seevastu olid tööd kiiresti valmis. Muidugi käis tal mõte kärarikkale mängule ja ülesande täitmine oli seetõttu lohakas. Koostasime kindla režiimi ja selle alusel ergutasin üht hoogsamale tegevusele, teist aga pidin rangelt pidurdama. Vähehaaval muutus Kalle erksamaks ja Uno tasakaalukamaks, Priiduga ei olnud sel alal erilisi raskusi.

Nüüd, mil poisid tegutsevad juba aktiivselt huvialastes ringides ja neil tuleb peaaegu igal õhtupoolikul kodunt kuhugi minna, püüan eriliselt jälgida nende otstarbekat aja kasutamist. Veel möödunud aastalgi oli sellega raskusi, eriti Unol: kippus jääma õppimisel ajanappusse, kuna veetis käimistel liialt aega, eriti liiga varajase kodunt äraminekuga. Kuna ma enamasti ei saanud ise olla kodus neid jälgimas, korraldasin asja nii, et enne minekut, teataval kellaajal, oli vaja veel sooritada mõni väike toimetus. Näiteks Uno kippus minema oma üritustele kooli ikka liiga vara ja tegi seetõttu õppeülesandeid kiirustades, kooli juu-

res tuli aga oodates sageli ette vallatusi. Siis tegin korralduse, et ta ei tooks piima mitte koolist tuleku järel, vaid just teataval kindlal kellaajal enne kooli juurde tagasiminekut. Seega lõin endale ka võimaluse kontrollida piima-toomise kohast antud korralduse täitmist. Peagi hakkas poiss harjuma täpselt kodunt minekutega ning teeb rahu-likult tööd, kuni pool tundi enne ürituse algust hakkab kodunt minema.

Veel rohkem nõudlikkust oli aga tarvis õigeaegse tagasi-tuleku sissejuurutamisel. Kui lubasin lapsi kuhugi palli mängima või kellegi sõbra poole, arvestasin selleks välja küllaldase aja ning andsin kellaaja, millal peab olema tagasi, kuid ikka pigem hilineti, kui et tuldi täpselt või varem koju. Märkused ja noomitused parandasid seda vähe. Siis leppisime kokku, et kui lubaduse järgi koju ei ilmuta, ei luba ma järgmisel korral neid enam minna. Vastavalt kokkuleppele ka toimisin. Sageli tuli ühel kui teisel jääda eelmisel käimisel ülekulutatud aja pärast hoopis koju. Kuid mõned korrad sellist igatsevat üksildust — ja oligi kohuse-tunne aja kasutamisel korras.

«Ema, ma lähen väheks ajaks suusatama. Ega sul midagi selle vastu ei ole? Kell 7 olen tagasi!» öeldakse näiteks, ja harva tuleb ette hilinemisi. Sageli juba 5—10 minutit enne lubatud tähtaega puhastatakse trepil suuski ning tullakse julgelt ja rõõmsalt tuppa kella vaatama: «Ei hilinenud, pidasin sõna!»

Sõnapidamisele, millele veendunult omistan olulise täht-suse iga inimese iseloomus, olen püüdnud kasvatada lapsi algusest peale ja igal sammul. Selleks on andnud jälle laialdasi võimalusi laste rakendamine tööle ning majan-dusküsimuste lahendamisele, nende kasvatamine kollektiivi ees vastutuse kandmise vaimus.

«Sa lubasid keeta tee valmis ja hoida tulejärje pliidi all, kuni tulen koju, et siis valmistada sooja õhtusööki, aga sa ei täitnud lubadust, vaid maletasid muretult. Teised ei tule-tanud ka meelde. Nüüd on aeg juba hiline ja peame õhtus-tama külma laua ääres.»

Õhtusöök möödub lastel sellisel korral vaikselt ja häbe-likult, eriti sellel, kes ei täitnud võetud kohustust. Kuid seda hoolsamad ollakse edaspidi.

Põhiliseks teguriks sõnapidamise kasvatamisel on aga täiskasvanute isiklik eeskuju. Kergemeelselt antud luba-dus ja selle mittetäitmine on usalduse hävitajaks, lapse

hinge lõhkujaks ja temasse trotsi ning kalkuse istutajaks.

«Miks ta küll üldse lubas meile kinopiletid organiseerida, kui ta ise kino juurde meie vahtimist ja ootamist vaatamagi ei tulnud?» oli Kallel ühel õppeaastal mitmel korral põhjust nuriseda ühe õpetaja üle. Mitmed sellised juhud, ja poiss, nagu mitmed teisedki, ei soovinudki enam klassiga kino ühiskülastamisest osa võtta.

Seepärast kaalutlen alati põhjalikult, enne kui midagi luban, et lapses ei tekiks petmise pärast pettumusi.

Meie kõik püüame toimida vanasõna järgi:

«Üheksa korda mõõda, üks kord lõika.»

Sellised on minu põhimised tõekspidamised, võtted ja kogemused. Muidugi ei või ma veel sugugi rahule jääda oma kasvatustöö tulemustega.

Kuid töökuse, kohusetunde kui ka kuulekuse poolest on mu poisid üldiselt arenenud soovitud suunas. Kuna nad on harjunud juba algusest peale igasugustesse kohustus-tesse suhtuma tõsiselt, iga ülesannet lõpuni ja hästi täitma, siis kindlasti just seepärast on nad edukad ka õppetöös. Nad lähevad kooli alati ettevalmistatult, kaasas vajalikud õppevahendid. Kui nad ei saa mõnest ülesandest aru, ei jäta nad ometi tunde ette valmistamata, vaid uurivad ja katsetavad suure püsivusega, kuni leiavad õige lahendusviisi.

Kord möödunud aastal, kui Kalle oli veel VII klassis, leidsin hilisõhtul lauluharjutuselt tulles tema veel töötamas.

«Pean veel enne magamaminekut nende keemia ülesannete lahendused leidma! Ei saa kohe muidu rahu! Homme on kontrolltöö!»

Ja hakates mulle seletama, kuidas ta on paljusid kordi proovinud ja uurinud, aga pole õiget «nõksu» leidnud, satuski ta äkki õigele mõttele ning avastas takistuseks olnud vale võtte.

Kontrolltöö oli tundunud talle kerge, kuigi mitmed olid jätnud mõned ülesanded kui liiga keerukad lahendamata. Selle töö eest saadud viit näidates oli meil mõlemal hea meel. Ta ütles: «Seda hinnet meisterdasin mitu-mitu tundi, aga tasus täiesti ära!»

Hoolikuse kõrval teeb mulle oma poiste juures heameelt ka üks teine joon, mida ma varem ei osanudki eriti hinnata. Kuid puutudes kokku perekondadega, kus lapsed käsutavad vanemaid ja dikteerivad, mida süüa või mida

osta või kus lastel on kombeks igalt perekonnaliikmelt mingi «nõksuga» välja võtta taskuraha, leidsin oma rõõmuks, et meie poisid ei tee seda kunagi, kuna nad on kasvanud teadlikena perekonna majanduslikust olukorrast. Kunagi ei nuruta kinno, ei taskuraha ega erilisi riietesemeid. Nad teavad, et meil ei ole eriti lähedaid võimalusi ja teavad ka, et niikuinii võimaldatakse neile alati õiglaselt kõik vajalik sedamööda, kuidas on võimalik. Nad ei taha, et neil oleks asjatute, tühiste kulutuste pärast veel rohkem muresid. Kui keegi saab uue eseme või kui koolist tulles ootab kapis igaüht väike maiustus, siis rõõmustavad nad ja on väga tänulikud. Talve jooksul koguvad nad raha nn. kevadefondi, s. t. ekskursioonide, pildistamise jne. jaoks. Kui ekskursioonile minekul neile omalt poolt veel raha annan, võtavad nad selle alati vastu poolvägisi, seletades, et saab läbi hoopis vähemaga, peaasi, et saab minna. Nad ei ole seal ka kunagi kaalutlusteta maiustanud ega raha tühistele ostudele pillanud, vaid koju tulles on veel harilikult raha järelgi, või on ostetud kellelegi meist mõni tarvilik ese. Näiteks möödunud suvel tõi Kalle parajasti minu sünnipäevaks Riias ekskursiooniga saabudes mulle kingiks pearätiku. Ta oli häbelik seda üle andes, kuna kahtles, kas rätiku muster ja värvid on mulle sobivad. Kuid nähes, et rätik mulle meeldib, jutustas ta, kuidas ta ammu oli seda mulle kinkida soovinud: «Nii paljudel on siin selliseid rätte peas, sinul ainult polnud. See hoiab ju hästi tolmu kinni ja on hea õhuke. Sa ise kulutad alati raha meie peale ära. Ega sa ise poleks vist seda kunagi ostnud?» Olin tõesti liigutatult rõõmus.

Veel ühe näite soovin ma tuua sellest, mis minu meelest räägib poolehoidva sõnakese laste majandusliku kasvatuses kohta.

Möödunud sügisel viibis ka minu vanem poeg keskkooli VIII klassi õpilasena kuu aega kolhoosis tööl. Kui ta tuli kolhoosimineku teatega, olin sisemiselt mõnevõrra mures, sest raske oli klappida kokku küllaldast sügisilmadele vastavat tööriietust. Ka mõtlesin kaheldes, kas tal on vastu pidavust eelseisvate tööülesannete täitmisel ja erilistes tingimustes elamisel. Pealegi olid nii klassikollektiiv kui ka klassijuhataja võõrad: ainult paar tuttavat poissi. Nende klass asus tööle ühte linnalähedasse kolhoosi. Nädala keskel oligi poiss taotlenud loa üheks ööks kojutulemiseks. Selgus, et ta oli kolhoosieluga ja -tööga täiesti rahul.

«Mõned on meil küll imelikud: ei söö üht ega teist sööki või kaebavad kõva aseme ja külma üle magamisel. Minul küll halb ei ole,» ütles ta. Ka laupäeval koju tulles ei olnud ta otsused muutunud. Jäin päris rahule. Suur oli aga mu imestus, kui teise nädala algul koolis lastevanemate üldkoosolekul kuulsin, kuidas üks ema ägedalt protesteeris laste kolhoosisaatmise vastu.

«See ei kõlba kuhugi,» ütles ta, «14-aastane laps ei ole ikka veel kellegi töötajaja ega jõua seda välja kannatada. Hommikul vara aetakse välja, õhtul ei saa kunagi magama. Kuidas siis see kord on: kas laps tohib siis puhata, kui ta tahab ja nii palju, kui tahab, või ei tohi?»

Direktsioon andis lubaduse laste olukorda kolhoosides kiiresti kontrollida ja vajaduse korral parandada.

Esialgul tundus, et selline halb olukord ongi lastel mitmes kolhoosis, aga hiljem selgus, et see laps, kelle ema nurises, töötab siiski samas kolhoosis, kus minu poegki.

Ootasin põnevusega Kallet koju. Ja kui ta kord saabus, uurisin igapidi, kuidas neil seal selle sundimisega on jne. Selgus, et nii rasket olukorda, nagu koosolekul kirjeldati, polnud üldse.

«Ah! Mõned võib-olla pirtsutavad niisama! Ei sunni seal keegi üleliia ega aja ka liiga vara välja!» seletas poiss.

Kallele olid linakitkumisega tekkinud kättesse mitmed haavandid. Ravisime ja sidusime neid kaks korda nädalas, et töötamisel nii valus poleks, aga ärajäämisest polnud juttugi. Täpselt kokkulepitud kellaajal kohtusid nad hommi-kuti sõbraga, et olla õigeaks ajaks kolhoosis tagasi.

Kosununa ja jumekana saabus ta siis tagasi linna õpin-gutele. Kui ma küsisin, kuidas ta kokkuvõttes selle kolhoosikuuga rahul on, vastas ta:

«Noh, päris ma ikka ei harjunud ära selle pika kodust äraolekuga, aga muidu oli täitsa tore. Ja kodus oli ka üks suu ikka vähem söömas. Eks ju? Ainult seda ei tea küll, kuidas kolhoos oma töödega lõpule saab, nii palju on veel teha!»

Nüüd mõistsin ma, et kolhoosis oleku kuu tunnustas ja õigustas teataval määral minu kasvatussuunda — lastemajanduslikku kasvatust. Poisil oli oma ea kohta küllaldaselt töötahet ja jõudu, hoolt ning vastupidavust. Kui ta ei oleks harjunud kodus töötama, kui ta oleks kogu aja saa-

nud hellitatuna oma tahtmist, siis oleks ka temale tundunud kolhoositöö sundusena. Nüüd oli see aga talle ainult vahelduseks. Loodan, et ka nooremad poisid ei näita end kord halvematena.

Sageli küsitakse minult, kas olen õnnetu, et kõik neli last on mul poisid. Leian sellise küsimuse olevat naeruväärse. Poisid usaldavad mind ja on mulle kuulekad, püüdes arvestada võimalikult iga mu soovi ja nõuet; nad õpivad edukalt, on agarad ka ühiskondlikus töös ning küllalt püüdlikud eriharrastusis; nad on terved, karastatud ja vastupidavad; nad abistavad mind kohusetundlikult kodustes töödes ja on elutarbelistes nõudmistes lihtsad; nad oskavad kasutada aega mitmekülgseks tööks ja hinnata puhkeaja võlusid. Miks peaksin ma olema õnnetu!

Kõike seda poleks ma aga sel määral saavutanud, kui ma poleks neid juba algusest peale lihtsas majanduslikus vaimus kasvatanud, kui ma poleks neid teadlikult rakendanud jõukohaste tööülesannete täitmisele ning kogu aeg nende vastu järjekindlalt nõudlik olnud.

«Armastada inimest — tähendab olla rangelt nõudlik tema vastu, kuid ühes sellega ka võimalikult palju austada teda». See suure pedagoogi Makarenko põhiprintsiip ongi minu arvates võti kasvatustöö saladuste varaaita. Me järeldame sellest, et kasvatada last armastusega ei tähenda sugugi ümbritseda teda tingimusteta hellitamisega ja tema teenimisega, vaid hoopis tähelepaneliku, sooja suhtumise ning järjekindla nõudlikkusega tema vastu.

TÖÖHARJUMUSTE JA MAJANDUSLIKU MÕTLEMISVIISI KASVATAMISEST

L. SARV

Sotsialistlikus ühiskonnas hinnatakse inimest peamiselt tema töö järgi, selle põhjal, kuidas ta suudab toime tulla talle usaldatud ülesannetega, kui hästi ta neid täidab.

Üks inimene loob oma kätega suuri väärtusi ja oskab ka ise seejuures mõelda, kuidas tööd kergemini, lihtsamalt ja viljakamalt teha, teine on saamatum. Ja igasugustes kollektiivides tuleb varsti ilmsiks, kes on lahtiste kätega inimene, teiste suhtes heatahtlikult abivalmis, nõus alati kaasa aitama, igaks tegevuseks rõõmuga valmis.

Ei peeta lugu inimesest, kes on alati omaette, hoidub eemale ühisest tööst, peab iga väiksematki teenet kollektiivi heaks endale koormavaks.

Kas ei näinud me seda sõjajärgsetel taastamistöodel, kas ei ilmne see eriti kolhooside ühistöös. Samuti avaldub see ka noorte kollektiivides, kus neil tuleb ühiselt töötada ja veeta vaba aega: koolis, laagrites, ühiselamutes, praktikal, kolhooside abistamisel ja muidugi hiljem tegelikus töös.

Vist igal koolil on tulnud tegemist teha mõne õpilasega, kes pahuralt vastu vaidleb, kui on vaja ühiselt kooli ruume korrastada: «Milleks siis need kooliteenijad on?» «Milleks me peame minema kolhoosi abistama!» «Ei mul pole aega tulla spordiväljakut rajama!» Kuigi selliseid ütlejaid viimasel ajal kindlasti on vähem kui võib-olla kümme aastat tagasi, siiski neid veel on ja enamasti on nende väärastu suukoha toetajaks kodu.

Mõnel inimesel on kerge kiiresti ära õppida ka need tööd, millega tal kunagi varem ei ole tulnud tegemist teha, teisel on see raske. Üks hoiab alati oma ümbruse, töökoha ja

iseenda korras, teine on hoolmatu, lohakas, rāpakas. On selge, kellele kuulub kollektiivi poolehoid.

Mispärast on mõnel noorel inimesel raske oma kodu seinte vahelt välja minna? Mispärast tuleb ette, et mõni noor lausa hätta jääb tegelikus elus, ei saa hakkama oma isikliku elu korraldamise ega ka kutsetöoga? Tavaliselt seisavad elus suurte raskuste ees just need noored, kes ei ole harjunud kodus peaaegu mitte midagi iseseisvalt tegema, kellele isa ja ema on kõik kätte muretsenud, kellel ei ole kunagi tulnud iseenda ega teiste perekonnaliikmete eest hoolitseda ning muret tunda.

Igas perekonnas on see laste eluga tutvustamine ja tööga harjutamine korraldatud erisuguselt. Maalastest kujunevad üldiselt palju elulisemad inimesed, sest nemad puutuvad lapsepõlves tööga vahetult kokku palju nooremas eas kui linnalapsed. Igatahes oleks huvitav lähemalt võrrelda neid erinevaid olukordi ja erinevaid meetodeid perekondlikus kasvatuses.

Väga palju on perekondi, kus kõik täiskasvanud perekonnaliikmed töötavad. Seetõttu, et ema on päeval ära, jääb kodu ja kodu korrashoid paratamatult veidi tagaplaanile. Mina olen üks selliseid pidevalt töölkäivaid pereemasid. Lisaks on meil peres üles kasvatatud ja veel kasvatada kokku seitse last ning sealjuures pole tulemused just kõige halvemad. Seepärast võiks vahest teistelegi huvi pakkuda, kuidas on korraldatud meie suures perekonnas kasvatustöö, eelkõige töökasvatus.

Peab kohe ütleva, et siin ei saa juttugi olla mingist kindlaks määratud paberile pandud ja seinale asetatud «päevakorrast» või «eeskirjadest», vaid nagu igas perekonnas, on siingi kõik ühtede või teiste olude ja välistingimuste mõjul kujunenud, kasvanud ning muutunud koos elu endaga. Nii mõnedki enda arvates head kavatsused on tulnud tuua ohvriks oludele — aja-, ruumi- või rahapuudusele. Aga nagu igal halval olukorral on ka oma head ja kasulikud küljed, nii on see ka kasvatustöoga meie perekonnas. Võib-olla, et me majanduslikult lahedamates oludes oleksime teinud oma pere kasvatamisel teistsuguseid ja suuremaid vigu ning põrganud teistsuguste raskuste vastu kui need, mida meil on tulnud murda nüüd.

Kuidas hinnata meie perekonna kasvatuslikke saavutusi? Mida me võime kirjutada oma kontosse pluss-, mida miinuspoolele? Kui hakata analüüsima seda, mis meie

lapsed on saavutanud, siis ei saa seda muidugi lahutada kooli, antud juhul Tallinna N. V. Gogoli nimelise 21. Kesk-kooli pedagoogilise kollektiivi tööst, kes koos meiega on vaeva näinud meie kolme lapse kasvatamisega küpsustun-nistuseni ja teiste kolmega seda praegu näevad (üks on veel «reservis»). Ning muidugi see seitsmes, kes varsti hakkab minema ühest kasvatusasutusest teise, tuletab meelde ka Tallinna 2. lastesõime ja 5. lasteaia osa meie laste kasvatamisel.

Et joonistada meie perekonnast ja selle liikmetest mingit selgemat pilti, peaks õige pikemalt kirjeldama olusid ja välistingimusi, mis on olnud määravad selle terviku kujunemisel. Kõigest ülevaate andmiseks peaks kirja panema terve raamatu ühe või koguni mitme perekonna elust, mida antud juhtumil muidugi pole võimalik teha, seepärast esitan ainult mõned kõige olulisemad jooned, millel on meie endi arvates määrav tähtsus.

Esiteks see, et meie perekonna suurus ei ole sugugi juhuslik, vaid me mõlemad olime abiellumisel ühisel arva-misel, et lastele on õdede-vendade rohkus hüve, et suures perekonnas on vastuvaidlematult kergem kasvatada lapsi positiivses suunas kui väikeses, on kergem neid panna teistega jagama oma muret ja rõõmu, hoolt ning tööd. Sellega oleme muidugi pannud suure osa oma kohustus-test ja ülesannetest ka laste õlgadele, teinud ka nemad pal-jus vastutavaks kas või sellega, et kõik vastastikku, ka vanemad kaasa arvatud, üksteist kasvatavad ja «lihvivad». Mõned tuttavad on seda meile pahaks pannud, etteheiteid teinud põhjendusega, et me majanduslikult oleksime võinud oma lastele rohkem lubada, kui pere oleks olnud väiksem. Ise me oleme aga rahul meie valitud teega.

Läheme nüüd mõttes hulga aastaid tagasi, noorte ini-meste kolmelapselisse perekonda, kus neljandat oodati. Värske ja kulutamata energia, hea tahe, head kavatsused. Kõik arenes ja veeres normaalselt ja õnnelikult, kuni sõda meie perekonna ajutiseks lõhkus. Isa mobiliseeriti ja kadus laste elust mitmeks aastaks. Isa lahkumise ajal oli vanim lastest nelja-aastane.

Muidugi ei mahu sõja-aastate raskused paari lausesse, kuid polegi mõtet neist pikalt rääkida.

Mitte kõigil perekondadel ei läinud nii hästi kui meil, et lapsed isa tagasi said. Viie aasta pärast võisime

uuesti koguneda ühe katuse alla ning hakata jälle koos muresid murdma.

Sõjajärgseil aastail on sündinud kolm nooremat last.

Kõige suuremaks kitsaskohaks sellel hilisemal perioodil on olnud elamispinna nappus. Alles viimasel aastal on tunda väikest leevendust (saime juurde ühe toa) ja kaks last on juba kodunt «välja lennanud» — kes õppima, kes tööle.

On selge, et olukord oli keerukas ning nõudis nii täiskasvanutelt kui ka lastelt äärmist pingutust, et ruumikitsikuses säilitada korda, leida panipaigad igaühe isiklikule «varandusele» ja luua igale tööks, elamiseks ja puhkamiseks vajalikud minimaalsed tingimused. Võib arvata, et sellest ruumipuudusest on olnud tingitud nii mõnedki ebakohad kasvatuses, mille vastu oleme püüdnud võidelda. On ju kitsas olukorras palju raskem korda hoida kui avarates oludes.

Kuhu oleme siis praegu välja jõudnud?

Lastest kõige vanem, 20-aastane tütar Marju, lõpetas kaks aastat tagasi keskkooli keskpärase tunnistusega. Koolis pidurdas tema õppimist halb tervis (oli üldse küsitav, kas ta saab kooli lõpetada). Tüdrukul oli aga visadust kõigele halvale vastu panna ning nüüd hakkab ta juba küllaltki rasketest tervisehäiretest üle saama. Pärast keskkooli lõpetamist õppis ta Tallinna Kultuurharidusala Koolis klubitööd ja koorijuhtimist, omandas sel alal kutsetunnistuse ning läks 1958. a. märtsis tööle Tartu rajooni kultuurimaja kunstilise juhi kohale. Temast on kujunenud kindlate põhimõtetega tõsine ja edasipüüdlik tüdruk, keda pole hirm ellu saata. Tema kasvatustööle võime enam-vähem punkti panna. Edasiõppimist jätkab ta loodetavasti juba omal käel. Kodu tunneb aga temast väga suurt puudust, sest tema osa väikeste vendade kasvatamisel, abistamisel ja suunamisel on olnud väga suur ning hinnatav.

Temast aasta noorem poeg Mait lõpetas keskkooli koos õega veidi parema tunnistusega (peale keelte kõik «viied») ja õpib praegu teist aastat Tartu Riiklikus Ülikoolis matemaatikat. Ta saab kõrgendatud stipendiumi ja tema nimi figureerib eesrindlaste autahvlil. Seega on ka tema asunud enam-vähem oma jalgadele, seda enam, et ta kodust väga vähe majanduslikku abi saab. Nooremas eas oli ta väike ja nõrk poiss, hiljem hakkas aga harrastama sportlikku võimlemist ning on nüüd hea kehaehitusega nooruk, kes

pidevalt spordib, kuigi kül mitte tippспортlasena. Sellest poisist võib kokkuvõttes öelda, et ta on väga tubli, sõbralik ja töökas. Ei ole minul kodus ega õpetajatel koolis temaga kunagi olnud mingeid kasvatusraskusi. Sellisena on ta noorematele vendadele heaks eeskujuks ning ühtlasi heatahtlikuks suunajaks.

Tütar Piret lõpetas keskkooli möödunud aastal heade tulemustega («neljad» ja «viied») ning õpib praegu esimest aastat Tallinna Polütehnilises Instituudis tsiviilehitust. Esimene eksamiperiood möödus tal hästi. Ta alustas kooliteed kuueaastasena ning on alati olnud õppetöös korralik. Mul pole kunagi olnud vaja teda kooliülesannetes kontrollida, mida ma vanema tütre ja eriti nooremate poiste osas just öelda ei saa. Praegu on ta seitsmeteistkümne aastane, aktiivne sportlane, nimelt ujaja. Ta ujus koolipõlves väga virgalt siseujulas ning treenis sellega teadlikult oma tahtejõudu ja järjekindlust. Nüüdki käib ta aeg-ajalt ujumas, kuid õppetöö ei luba seda teha enam endise intensiivsusega, mille tõttu tema juures ei ole märgata edasiminekut võrreldes kooliaegsete sportlike saavutustega.

Kuueaastane poeg Jaan on praegu IX klassi õpilane. Ta õpib koolis keskpäraselt. Püüdes saada ka muusikalist haridust, käib ta Tallinna Laste Muusikakoolis. Tänavu hakkas ta tasakaaluks ka veidi sportima. Praegu tundub, et ta on liialt koormatud, ilmutab väsimuse tundemärke. Kodustes töodes on ta väga kohusetruu ja hoolikas, ei nurise kunagi, kuigi viimasel ajal, pärast kahe vanema lapse kodunt lahkumist, langeb temale kodus liiga suur koormus. Püüan jõudu ja võimalust mööda talle rohkem puhkust anda.

Poeg Priit on V klassi õpilane ja Ain õpib III klassis. Kahe viimasega on kasvatuslikult olnud kõige rohkem raskusi. Algklassides oli nende töös palju lohakust, unustamist, hooletust. Hakkas tunda andma asjaolu, et ma neid ise vähe sain suunata. Õppimises on nad üldiselt lahise peaga poisid, kuid väga palju muret on tekitanud nende halb käekiri, mida ei saanud parandada ei nutu ega ümberkirjutamistega.

Siiski tundub tänavu, et Priit on muutunud arukamaks, tunneb koolis huvi uute õppeainete vastu ja rõõmu oma matemaatilisest mõtlemisoskusest. Kodustes töodes ilmneb suuremat hoolikust. Südamlikkus väikseima venna kohtle-

mises võtab teadlikuma ja arukama noodi, vastutustunnetalle usaldatud tööde eest suureneb.

Ühel või teisel määral püüab igaüks lastest tegemist teha muusikaga (kooli ja klassi lauluansamblid, koorid, klaver, kannel, kitarr) ja mõne muu harrastusringiga.

Ja lõpuks seitsmes, väike kolmeaastane Henn, kuulub ka lahutamatu osana meie perekonna kasvatajate ja kasvatavatate kollektiivi hulka.

Kodu hingeks on 89-aastane vanaema, kes viimased kaheksa aastat on elanud meie perekonnas. Aeg-ajalt läheb ta lühemaks või pikemaks ajaks teiste laste juurde külla ja alles siis on tunda, kui tühi on kodu temata ja kui suureks sõbraks on ta lastele. Vaatamata oma kõrgele eale ja sagedastele haigustele suudab ta anda perekondlikule kollektiivile väga palju oma terve ja õige pedagoogilise vaistu, ammendamatu huumori ning mälestuste varasalvega.

Kuigi vanaema püüab teha ja teebki kodus üht-teist, on ta võimed siiski juba väga piiratud. Ka välist koduabilist ning pesupesijat pole perel enam aastaid abiks olnud. Seega on siis «töökasvatus» koduste tööde osas mitte niivõrd pedagoogilise tarkuse kui just elulise paratamatuse tõttu võtnud laste elus ja nende ajajaotuses küllaltki tähtsa koha. Sageli löövad ootamatud haigused ja muud häired ka kõige parema tahtmisega koostatud päevaplaanid ja head kavatsused segi. Kunagi tegime oma peres ajakava uurimist. Lapsed võtsid sellest innukalt osa, kuigi noorematel selle juures kulus kümneminutilise ajakulu ülesmärkimiseks mõnikord liiga palju aega. Kahjuks ei ole seda viimasel ajal korratud.

Kuna osa lapsi on koolis õhtupoolikul, siis jääb põhiliselt nende (V klassi Priit, III klassi Ain) ülesandeks hommikune tubade korrastamine, vahel isegi väikese Henu söömise viimine, endile ja vanaemale poest söögipoolise muretsemine, vastastikune õppimise jälgimine.

Õhtupoolikul on majapidamises aktiivseks tööjõuks IX klassi Jaan ja «tudeng» Piret, kuivõrd neil jääb «aknaid» klassi- ja kooliväliste ürituste, loengute, treeningute, muusikakooli tundide jms. vahel. Rahulikum aeg õppimiseks algab neil alles kella 22—24 ajal, kui on suudetud kõigile ükshaaval koju saabuvatele perekonnaliikmetele süüa anda ja laud koristada. Pereema jõuab koju alles kell 19. Õhtused tunnid kuluvad tal pesemisele, õmblemisele, üldi-

sele organiseerimisele ja tuhandele muule asjale. Pärast kella 22 on veel mitmesuguseid lisatöid. Pereisa saabub koju tavaliselt alles kella 22 paiku, kuna ta kasutab töökoha rahu segamatuks töötamiseks.

Niisugused on siis peamistes joontes meie perekonna koosseis ja elutingimused. Mitte kellelgi peale väikese Henu pole töökoorem väike.

Lapse peamiseks tööks loetakse ju õppimist, seda peab tegema igaüks maast-madalast kuni peaaegu täisealiseks saamiseni. Üks teeb seda paremini, teine halvemini. Üks omandab harjumused hästi õppida kooli ja kodu koostöö abil, teine saab õppimises ülimal määral abi kodust, kolmas töötab peamiselt oma iseloomu tugevuse ja kohusetunde tõttu, neljandal on kodus koguni palju õppimist takistavaid tegureid. Et need kodused tingimused väga suurt osa mängivad lapse iseloomu kujunemisel ja üldises arenemises, on muidugi üldtuntud fakt. Kuid fakt on ka see, et koolis lapse õppe edukuse hindamisel võetakse enamasti aluseks see nähtav saavutus: kord, puhtus, korralikkus jne., nägemata seda, missuguste pingutustega õpilane selleni on jõudnud. Ühest küljest on see muidugi õige ja objektiivne, kuid teisest küljest on siin suur oht, et see laps, kes väga mitmesugustest raskustest ja kodustest olukordadest hoolimata siiski midagi püüab saavutada, jääb varju ja hindamata selle kõrval, kelle teadmiste ja oskuste omandamisele on kodus loodud sile ning avar tee. On ju teada, et väga paljudel lastel väikeses peres, kus pealegi ema või vanaema on kodune, üldse nimetamisväärseid muresid ei ole peale koolimurede, ei mingeid kohustusi ega töid peale õppimise, treeningute ja eriharrastuste.

Muidugi mahub eriharrastustesse palju igasuguseid koduseid töid, mis annavad tööharjumusi, alates tütarlaste käsitööst ja lõpetades poiste mitmesuguste huvialaste töödega. Aga see kõik on muidugi midagi muud kui kodused kohustused ja tööd, mis paratamatult tuleb ära teha, sest et elu seda tingimata nõuab, et need vältimatult perekonna ja kodu juurde kuuluvad, ja mis tihti moodustavad elu igavama ja ebameeldivama külje. Need on hirmuäratavalt kasvavad musta pesu kogused, poodides järjekorras seismine, toidu otsimine, igapäevase menüü nuputamine, kuhjad pesemata taldrikuid köögis, tahmunud aknad, tolm raamaturiiulil. Nende likvideerimine on töö, mida just

erilise armastuse ja kiindumusega ei tehta, pealegi veel siis, kui need takistavad ja pidurdavad õppimist, kui nende pärast peab loobuma oma eriharrastustest ja huvitavatest mängudest.

On ju väga hea, kui kodus on pidevalt inimene, kes tasapisi ja jõukohaselt harjutab lapsi koduste toimingutega, õpetab, näitab, parandab tehtut. Meie peres on aga olukord tihti nõudnud lastelt suurt otsustusvõimet ja leidlikkust, et toime tulla kas toiduvalmistamise või mõne muu tööga. Neil tuli iseseisvalt leida lahendus, sest nõuandjat neil tihti käepärast polnud.

Ka toiduainete ostmisega on nii. On lihtne lapsel poodi minna ja osta kilo või pool seda või teist toiduainet, nii nagu ema käskis ja paberile ette kirjutas. Teame aga, et möödunud sõjajärgsed aastad seda alati ei võimaldanud. Mul tuli tihti jätta lapse enda otsustada, mida turult või poest võtta.

Juhtus neil ju ka ebaõnnestumisigi ostmisel (mõnikord ei olnud liha kvaliteet hea, teinekord oli ost liiga kallis), kuid katsusin sellest üle saada pahandamata, alati aga selgeks teha, mispärast see ost just viltu oli läinud. Kui vanaema meie juurde elama tuli, siis teda esialgu ärritas see viis, kuidas ma lapse turule saatsin: «Kui sa seda ei saa, siis too, mida näed, mõtle ise välja!» Ta tegi mulle sellepärast etteheiteid. Mul oli raske talle selgeks teha, et siis, kui ma lapse välja saadan ainult kindla ülesandega, tuleb tal võib-olla tühjalt tagasi tulla. Nagu igas töös, omandasid lapsed ka sisseostude tegemisel vilumusi.

Teisest küljest peab aga ütleva, et õmblustöös on paratamatult vajalik õpetamine, juhtimine. Oskan ise õmmelda, kuid kahjuks on mul väga vähe aega jäänud lapsi selleks pidevalt harjutada. Nad teevad küll lihtsamat, parandavad, oskavad nõeluda ja kududa, kuid see on siiski ainult hädavajalik. Palju annab tunda see, et tüdrukud said koolis käsitööõpetust vähesel määral ainult algklassides. Kindlasti on see paljude kodude mure, kus pole olnud võimalik lapsi järjekindlalt õpetada. Lühikursused juurdelõikuse ja õmblemise põhivõtete tutvustamiseks tuleks läbi teha igal neil, ükskõik millisel alal ta õpib või töötab.

Ei tea ette uhkustada oma teiste poiste suhtes, kuid vähemalt vanim neist on edukalt ära õppinud pesupesemise saladused ja saab selle tööga hakkama. Ta peseb ja

triigib, kui vaja, endale ja isegi isale särgid, poonib pōrandad, ja kui ta suurpuhastuse ette võtab, siis tean, et ta teeb seda äärmise pōhjalikkusega. Kui ta eelmisel õppevaheajal ũlikoolist koju tuli, olid teised parajasti õppimisega väga seotud. Paistis, et talle pakkus suurt rahuldust sel ajal pesta ära aknad, poonida pōrandad, kãia vãikesevonnaga vãljas jne. Oli tore vaadata, kuidas ta kiiresti kodu muredesse sisse elas ja laia rōõmsa naeruga ootas heakskiitu tema valmistatud maitsvale õhtusõõgile.

Meie peres ei ole nagu ũldse saanud kujuneda hãbenemist sellepãrast, et suurematel on tulnud hoolitseda vãikesemate eest, et poistel on tulnud teha tavaliselt naiste tōõks nimetatud toiminguid. On ũldiselt ũsna tavaline nãhtus, et paljud lapsed, kes kũll on vãga innukalt teinud koduseid tōid perekonnas ja ema aidanud, noormeheks ja neiuks sirgudes, vanemate klasside õpilastena hakkavad sellest tagasi tōmbuma mingi valehãbi pãrast. Ma ei ole oma laste juures kũll seni kordagi mãrganud, et suuremad lapsed sel pōhjusel oleksid hoidunud pisikese vennaga kas polikliinikusse või jalutama minemast, teda sõime viimast või muust.

Veel mõni sõna pesupesemisest. See tōõ on iseenesest raske ja nõuab vilumust, ainult teoreetiliselt seda ära ei õpi.

Olen oma lapsi sellega tutvustanud maast-madalast. On ju poiste kãed palju tugevamad kui tũdrukute omad ega ole sugugi vaja neid sellest tōõst tagasi hoida.

Mãletan aegu, kui mu suuremad lapsed hakkasid pioneerilaagrites kãima. Tegin neile selgeks, et nad peavad katsuma jõudumōõda oma riided jãrjest ära pesta ja triikida, kãskisin kaasa vōtta tũki pesunōõri ning pesupulgad. Aga siin oli neil kũllaltki raskusi ja nendest kũsimustest vãariks minu arvates pikemalt kõnelda.

Pedagoogid koolis teevad palju teoreetilisi sõnu laste eneseteerindamisest, riiete korrashoiust jne. Kus oleks aga kõige sobivam vōimalus lastele neid oskusi nãidata ja neid õppida? See on laager! Emad saavad lapsed puhaste ja korras riietega tũkiks ajaks ära. Miks peavad nad lapse äraoleku aja jooksul jãrjest musta pesu saadetisi vastu vōtma ja puhtaid jãrele saatma? Kas ei vōiks laagris seda enesekorrastamist organiseeritult teha kas või ũsna vãikeselgi määral? Kuid tavaliselt ei ole laagri pãevakorras selleks ette nãhtud aega ja vōimalust isegi

neile, kes seda tahavad või suudavad teha. Läksin kord Vääna-Jõesuu laagrisse lapsi külastama. Marju seletas, et tal pluusid on puhtad ja et ta oli ära pesnud ka venna pluusid. «Miks Mait ise ei pesnud?» «Vaata, ema, tüdrukud saavad siin veel kuidagi pesta, saab mõnikord saunast sooja vett, kuid poisid tõesti kuidagi ei saa, neid lihtsalt ei lubata vee juurde.» — Üks teine kord Valkla laagris jäid mu lapsed kahe vahetuse vahelisteks päevadeks kohale ja tüdrukud teatasid, et nad saavad riietega hakkama, olgu ma mureta. Neil üldistel laagri korrastamise päevadel oli neil õnnestunud teha päris korralik pesupäev ja kõik ka ära triikida. Õed olid ka venna korralikult tööle kaman-danud, kuigi see oli tahtnud kalale lipsata. Innustust olid saanud ka võõrad poisid, kes samuti olid oma asjad puh-taks teinud. Üldse on väga kasulikud sellised kas või lühemakski ajaks «omaenda najale jäämised», et lapsed aegsasti õpiksid oma võimetusse uskuma ja ise enda eest hoolitsema. Selleks on peale laagrielu, kus ju muidugi kõik enamasti valmis kujul lastele kätte serveeritakse, väga tänuväärseks ürituseks linnaõpilaste organiseeritud töö suvel kolhoosis. Mu vanem poeg töötas keskkoolipõlves kaks suve Teaduste Akadeemia soouurijate grupi juures abitöölisena Lõuna-Eesti soodes. See, et ta viibis kogu suve korralike, heatahtlike ja intelligentsete inimeste seas, oli talle väga kasulik.

Väga oluline on jälgida, et koduste tööde koormus oleks laste vahel jaotatud ühtlaselt, vastavalt ajale ja võima-lustele. Lastele ei tohi kunagi jääda tunnet, et mõnda neist eelistatakse ja ainult teistele laotakse raskemaid ülesan-deid. Ka kõige koormavamaid ja tüütavamaid ülesandeid tehakse siis heameelega, kui seda tööd saadab rõõm teha töö ära võrdsel alusel teise eest. Teadmine, et selle eest ollakse tänulik, et seda hinnatakse, tiivustab lapsi tööle. Lapsed on omavahel agarad ise seadusi tegema ja tööüles-andeid jaotama, selles tuleb neid õiglaselt toetada. Marju, Mait ja Piret räägivad nüüd, kuidas nad väikestena kol-mekesi köögitöödel ikka nii korraldasid, et kordamööda üks pesi, teine kuivatas, kuna kolmas, kelle ülesanne oli nõud kappi panna, pidi ka pärast köögipõranda pühkima ja igasugused jäljed likvideerima, sest tema «põhitöö» oli kõige kergem. Vanuselt neljanda lapse, Jaani suhtes olin ma kunagi vist liiga liberaalne, nimetasin teda väikeseks. Ega siis muidu poleks järgnenud asjalikku analüüsi laste-

pere poolt, kus mulle selgeks tehti, et suuremad Jaani vanuses said hakkama juba palju tõsisemate töödega.

Üldiselt on aga kujunenud nii, et kuigi üks või teine oskab mõnikord mulle ja teistelegi märkamatult enda elu teiste arvel veidi kergemaks teha, siis ometi arvestatakse alati üksteist — kui kellelgi on ees tõsine töö, kas eksamid või muidu raskem õppeperiood. Siis jaotatakse tööd ikka vastavalt ja tehakse teise heaks, mis suudetakse. Väikesed poisid on valmis õdede kingad ära puhastama, kui viimastel on kiire. Nad teavad ju, et neilegi on lugematuid kordi kätte ulatatud puhas pluus, aidatud korrastada rebenenud varrukas või leitud nõu, mis teha, kui tuhvlitald enne kooliminekut on alt lahti.

Huvitav on olnud jälgida kaht õde ja nende suhtumist kodustesse töödesse. Kui Marju sageli oma õppimise aja ja puhkuse lausa ohvriks tõi kodule, alati enne valmis tegi selle, mida nõudis väiksemate vendade ja kodu üldine heaolu, ning alles siis asus oma tööde juurde, võttes lisaks õöd ja uneaega, siis Piret kui üldse tugevam ja järjekindlam, on õppinud palju suuremal määral oma õigust maksma panema. Ta oskab suurema endastmõistetavusega varuda endale esmajoones aja oma töödeks ja õppimiseks ja alles siis teeb ta muu. Kuid siis teeb ta ka selle muu väga hoolikalt, vastutustundega ja põhjalikult.

Et meil väga paljud ostud on pidevalt laste teha, et nad ise peavad väga sageli kombineerima toidu ja vastavalt sellele kulutama raha, siis peab, jällegi olude sunnil, olema lahtine perekonna kassa.

Kirjutasime kunagi veidi sellest «lahtisest kassast» «Nõukogude Naises», aga kuna sellest on juba mõni aeg möödunud ja kuna see on meie peres ka üheks majandusliku kasvatusel teguriks, siis püüan sellest, eriti sellega seotud kasvatuslikest momentidest ja kogemustest, veidi pajatada.

Kassa on seatud sisse (muuseas perekonna paarikümneaastase pideva traditsiooni jätkamisena) põhimõttel, et iga sissetulek ja väljaminek oleks üles märgitud ning raha jääk (saldo) kassa seisuga võrreldav. Lisaks sellele on olemas teatav jooksev analüütiline arvestus kulude kohta.

Niisuguse analüütilise arvestuse jooksev kokkuvõtmine ja võrdlemine eelmise kuu, eelmise aasta sama kuu ja aasta kokkuvõtte arvudega (keskmiselt päeva kohta) aitab reguleerida või vähemalt analüüsida liiga suuri muutusi ühes või teises suunas. Kui mitte muud, siis loob ta vähe-

mält tasakaalu ja enesekindluse tunde kulude osas. Seda kinnitavad ka viimaste aastate kokkuvõtete võrdlemised, mis näitavad suhteliselt suurt ühtelangevust ja stabiilsust.

Mis puutub kassa saldosse, selle sobitamisse faktilise seisu ja raamatulise seisu võrdlemise teel, siis oli see ja on praegugi üheks raskemaks pedagoogiliseks probleemiks. On ju perekonnas tegemist kuni kümne kulutaja ja kirja-panijaga ning kui ükski neist, nende hulgas ka raha teenija ise, unustab oma kohustused kassa arvepidamise raamatute vastu, siis ei lähe otsad kuidagi kokku, tekib + või — «x», mida väiksemate lahkuminekute korral on tulnudki kontrollimisel sellisena kirja panna.

Lõpuks ei saadudki meil sellest teisiti üle, kui tuli lisaks kulude kirjapaneku ehk arveraamatule panna sahtlisse raha kõrvale veel teine raamat — kassa seisu märkimise raamat, mis peaks alati näitama kassas tegelikult leiduvat raha, samuti ka seda, kui palju parajasti kellegi käes raha (või kirja panemata kulusid) on või peaks olema. Ühel või teisel juhul tuleb sellegagi ette arusaamatusi — millal on kellelgi minekuga ja raha võtmisega nii «kiire», et pole aega kirja panna, millal «unustatakse» või unustab teine perekonnaliikmetest, keda palutakse üles märkida.

Agaga üldiselt on näha, et niisugune perekondlik kassapidamine on pedagoogiliselt enam-vähem õige tegu. Üksikud vääriti rahaga ümberkäimise juhud tulevad varsti ilmsiks ja asjalik selgitus toob rohkem kasu kui kuri keeld ning kärkimine. Ei ole ka üles kerkinud erilist taskuraha probleemi, sest kui raha on, siis võib seda igaüks võtta ja kulutada perekonnas väljakujunenud tavade piires, kui aga pole, eks siis tule ka hädalistest kuludest vaid kõige hädalisemad välja valida. Lapsed õpivad seejuures aegsasti majanduslikult mõtlema ja iseseisvalt otsustama, mis on täiesti hädavajalik. Nende kätte võib usaldada ka suurema rahamärgi, sest nad on harjunud tagasiantavat raha arvestama ning üle lugema.

Võib-olla mõningaid näiteid sellest.

Oli mõni aeg tagasi juhus, et kassa kuidagi ei tahtnud klappida. Oli nimelt tekkinud väike vahe. Muidugi oli hoolimatust ühe, teise ja kolmanda ülesmärkija poolt, kuid peasüüdlaseks osutus üks väikestest, kes tahtis, nagu peagi selgus, teha «mitteettenähtud kulusid» — osta ilma sellest aru andmata pähkleid, mängurevolvrit, pauk-tonge ja kompvekke. Muidugi ei jäänud need ostud salajaseks.

Asjalik, mõistlik vestlus kulutamiste ning ülesmärkimiste üle kaotas edasiseks need nähtused. Kui siis hiljem võis lugeda arveraamatust näiteks «komvekid 3 rubla», «tonkid 1 rbl.» või muud sellesarnast, oli see juba pedagoogiline võit. Edasine selliste kulude vältimine oli saavutatav lihtsa asjaliku kõnelusega, et niisuguseid kulusid ei maksa teha.

See on seda märkimisväärsem, et väiksemate poiste juures oli teataval eluperioodil (lasteaia viimane aasta ja esimesed kooliaastad) märgata igasuguste esemete, mõnikord ka peenraha liikumist, mis vahel oli «saadud teistelt lastelt» vahel aga «leitud vihmaveetoru alt». Niisugused nähtused ilma pideva järelevalveta kodu ja lasteaia, resp. kodu ja kooli vahel liikuvate laste juures, on väga murettekitavad ja neile ning nende iseloomule õigeaegne jälile saamine on väga tähtis.

Peale kõige muu kujuneb selline kassa- ja arveraamatu pidamine mingil määral nagu perekonna kroonika kirjutamiseks. Selles kajastub perekonna majanduslik elu. Ning see kujuneb traditsiooniks ka lastele. Igatahes jätkavad need lapsed, kes kodust eemale lähevad ja omal käel elama hakkavad, seda arvete ja kulude ülesmärkimist. See on neile tõesti juba vajaduseks kujunenud.

Ühtlasi on nad õppinud arveraamatu ja selle kokkuvõtete ning analüüsi kaudu looma endale selge pildi eelarve vajadusest ja teataval määral ka selle raamides püsimise tarvidusest.

Üldkokkuvõttes leiame, et meie kodune töökorraldus ning järjekindluse nõudmine on loonud lastes eeldused kasvada korralikeks ja arukateks inimesteks, kellel loodetavasti ei tule elus kokkupõrkeid ühiskonnaga.

Kassa

MINU KOGEMUSI LASTE TÖÖARMASTUSE KASVATAMISEL

H. TOOMET

«Iga inimene võib oma last hästi kasvatada, kui ta ainult seda tõepoolest tahab — see on meeldiv, rõõmus, õnnelik tegevus», ütles tuntud nõukogude pedagoog Makarenko ühes loengus lastevanematele. Selles väites peitub sügav tõde, mida kindlasti on võinud tunnetada iga lapsevanem, kes oma last tõeliselt armastab. Kuid mitte üksi lapsevanemale ei ole õige kasvatus õnne- ja rõõmuallikaks, vaid ka lapsele enesele tema eeltulevas elus ja tegevuses. Ma usun, et niisugune laps, keda on juba varasest noorusest õpetatud ja harjutatud raskusi võitma, ükskord täiskasvanuna nii mõnelgi korral mõtleb tänutundega oma vanemaile neil hetkedel, kui ta juurdleb oma edu ja kordaminekute põhjuste üle.

Lastekasvatases tuleb teha tegemist väga mitut laadi küsimustega. Lapsevanem peab olema väga tähelepanelik, et ta neist küsimustest mõnda tähele panemata või hoolitusse ei jäta. Üks tähtsamaid neist küsimustest on laste töötahte ja tööarmastuse kasvatamine.

Laste töötahte ja tööarmastuse kasvatamisel on määrav tähtsus just kodusel kasvatusel, sest laps puutub kõige rohkem kokku oma vanematega. Eelkõige omandab ta vanemate seisukohad ja tõekspidamised, kui need on temale autoriteetsed.

Meie mõlemad naisega oleme pärit niisugustest perekondadest, kus lapsed pidid juba varakult tööle asuma, et abistada oma vanemaid töö juures. Oleme seepärast juba lapsepõlvest saanud kaasa poolehoiutunde töö vastu ja teadlikkuse selle tähtsusest.

Töö on meie ühiskonnas mõõdupuu, millega mõõdetakse inimese väärtust.

Seda võõrastavam tundub, et vaatamata sellele tähtsusele, mis meie ühiskondlik kord annab tööle, võib meil siiski veel pahatihti kohata inimesi, kes töö tähtsust ei hinda, kes peavad seda ebaväärikaks ja raskeks ning püüavad sellest võimalikult hoiduda.

Minu arvates tuleb tööpõlgurite kategooriasse liigitada ka kõik niisugused isikud, kes teevad vahet töö ja töö vahel, kellele üks töö on raske, teine ei kõlba ja kolmas on must ning ebaväärikas. Üsna tihti oleme võinud kuulda, et tehakse vahet nn. meeste tööde ja naiste tööde vahel, kusjuures meestele mittesobivateks loetakse köögi- ja majapidamistööd. Minu arvates tuleb ka niisugused vahegegijad arvata teataval määral tööpõlgurite kilda.

Meie perekonna praeguste seisukohtade väljakujunemisele kasvatusküsimustes on palju kaasa aidanud küllaltki tihe kontakt kooliga, kus meie lapsed käivad. Nad kõik alustasid oma kooliteed Viljandi I 7-aastases koolis. Selles koolis on kogu aja hoolikalt ja armastusega püütud arendada sidet ja koostööd kodu ning kooli vahel.

Meie mõlemad abikaasaga hakkasime osa võtma kooli poolt lastevanematele korraldatud üritustest, mis on palju kaasa aidanud selleks, et meis ärkas teadlik huvi kasvatamisprobleemide vastu, selle hulgas muidugi ka huvi laste koduse töökasvatuse vastu. Nüüd oleme koduses kasvatustöös juba teadlikult püüdnud omaeneste tõekspidamiste kõrval rakendada ka neid võtteid, mis meile on tundunud kohastena ja vastuvõetavatena teiste lastevanemate kogemustest, samuti vastavasisulisest kirjandusest. Huviga oleme lugenud kõiki kirjutisi, mis laste töökasvatuse küsimuste kohta on ilmunud ajalehtedes ja ajakirjades.

Meie peres on kolm last, kuid talviti koguni neli. Siia kuulub vanem tütar Imbi, kes on nüüd juba 17-aastane, teine tütar Aime, kes on 10-aastane ja poeg Urmas, kes on 14-aastane. Igal talvel elab meie hulgas kõigi perekonnaliikmetega õiguste ja kohustustega sugulane Eevi, kelle kodu on maal kolhoosis, kuid kes käib linnas koolis. Tema on Urmasesst aasta vanem.

Veendunult pooldan nõukogude pedagoogi A. Makarenko seisukohta, et lapse tööleharjutamisega tuleb alata väga vara. Oma lapsi püüdsime juba õige väikestena harjutada iseseisvale tegevusele. Meie laste esimeseks järjekind-

laks tegevuseks oli eneseteenindamine — iseseisev riitumine, magamisaseme korrashoid jne. Iseseisvat riitumist võime pidada lapse üheks esimeseks tähtsamaks saavutuseks töö alal.

Nööbid, haagid, kingapaelad jms. — kõigi nendega toimetulek on lapse väikesele ja koordineeritud tegevusega harjumata käele esialgu hoopis raske ülesanne, vahest näiliselt üle jõu käiv. Selle kõrval valmistas väikelapsele palju peamurdmist ka see, kas riitusele on käes õiget pidi, kas käsi läheb õigesse käisesse, kas jalga saab õige jala king jne. Tihti jäi pisike inimene nende probleemide ees hoopis nõutuks. Sel juhul tuli muidugi last abistada. Kuid püüdsime, kui vähegi võimalik, toimida nii, et laps ei jääks ise hoopis tegevusetu. Kui laps ei saa korrapealt ise mõnda nööpi kinni, siis oleks vanemal kõige lihtsam see ise kinni nööpida. Kuid niisugusest kaasaaitamisest oleks tööle harjutamise seisukohast vähe kasu. Teadsime, et selle tulemus oleks ainult see, et laps järgmisel korral ei hakkagi ennast vaevama niisuguse tülika nööbiga, vaid pöördub otsekohe oma suure ja osava abilise poole. Selleks, et tõsta lapse aktiivsust, oli meie püüdeks niisugusel korral last julgustada, et ta siiski püüaks veel kord ise oma nööbist võitu saada.

Kui last tahetakse edukalt harjutada iseseisvale riitumisele, siis tuleb silmas pidada, et riided ei oleks raskelt käsitletavad. Raskelt käsitletavus riisub lapselt algatusjulguse. Minul isiklikult näiteks on jäänud oma varasest lapsepõlvest päris halvamaiguline mälestus selja pealt nööbitavatest pihikutest, mille nööpe ma, vaatamata nähtud vaevale, kinni ega lahti ei saanud. Seda kogemust arvesse võttes oleme püüdnud vältida patustusi lapse riituse lihtsuse ja kergelt käsitletavuse nõude vastu välise ilu pärast. Minu arvates ei tõhiks kunagi praktilisust lapseriituse juures tuua ohvriks liigsele ilutaotlusele.

Selleks et lapses kasvatada ja süvendada korraharjumust, nõudsimme oma lastelt sellest ajast alates, kui nad iseseisvalt lahti riituma hakkasid, et magamaheitmisel tuleb äravõetud riided sirgelt ja korralikult toolile asetada. Niipea, kui laps oli selleks vähegi võimeline, järgnes kohustus, et iga laps pidi ise oma magamisaseme korras-tama. Sellest on edasi arenenud, et meie lapsed hoiavad ise oma riitusesemed korras: triigivad ja pressivad neid,

iga laps hoolitab ise enda eest
enesehoolitamine. Kooper. spets?

õmblevad nõobid ja nõeluvad sukki, ühe sõnaga — hoolitsevad ise enda eest.

Lapse iseseisev riietumine, riiete korrastamine, üldse lapse hoolitsemine oma asjade ja esemete eest on seda laadi töö, mis on ühenduses ainult lapse enda isikuga. Sellepärast need lihtsad töökesed, kuigi nad arendavad lapses algatusvõimet ja ettevõtlikkust, ei kutsu lapse teadvuses esile (ega saagi kutsuda) mingisugust kujutlust sellest, et tehtud töö võiks kasulik olla mitte üksi tegijale enesele, vaid ka teistele. Sellepärast püüdsime lapse poolt sooritatavate tööde ringi laiendada tema enda isikuga ühenduses olevate tööde juurest kogu perekonna heaks tehtavate tööde suunas. Niisugusteks «ühiskondlikku» laadi töödeks olid meie lastele esialgu laua katmine ja koristamine ning sööginõude pesemine. Selleks aga, et tõsta laste huvi nõudepesemise vastu, otsustasime nõudepesemise eest tasu maksta (tasu oli üsna minimaalne — 20 kop. korra pealt). Niisugusele mõttele viis mind minu enda lapsega kogemus. Mul oli koduaias oma väike mõne ruutmeetri suurune peenramaa. Seda peenart harisin ja hooldasin ma ise, saaduste müügist saadud raha langes minule. Selletõttu pakkus see mulle suurt huvi. Nüüd oma lastele nõudepesemise eest tasumaksmist sisse seades arvasin, mis oli mulle enesele hea, see on hea ka mu lastele. Ja tõepoolest. Algul tundus, et asjal on edu. Kõik lapsed — vanemast kuni kõige nooremani tahtsid meeleldi nõudepesemise tööst osa võtta ja selle eest raha saada. Lastel vahel tekkis isegi vaidlusi nõudepesemise õiguse ja järjekorra üle. Lastel töötahte ilmne tõus rõõmustas mind ja ma olin enesega päris rahul, et oskasin niisuguse lihtsa võttega tõsta laste huvi töö vastu.

Kuid kauaks seda enesega rahulolu selles asjas ei jätkunud. Mõne aja pärast hakkasid ilmne niisugused nähtused, mis panid mind järele mõtlema ja üsna pea kahtlema oma meetodi kasvatuslikus väärtuses. Näiteks seletas Urmas, et temal ei ole parajasti soovi raha saada. Tema arvates oli päris loomulik, et niisugusel juhul ei ole nõudepesemine tema asi, tehku seda see, kes tahab, või jäägu nad hoopis pesemata. See näitas meile, et rahalise tasu sisseseadmisega koduste toimingute eest ei ole me karvavõrdki lähenenud ülesseatud eesmärgile — selgitada lastele selle töö kaudu kogu perekonna heaks tehtava töö vajalikkust. Vastupidi, tasu maksmise jätkamine oleks

tähendanud nagu mingit opereerimist laste rahahimule. Lõpetasime tasumaksmise, kuid nõudepesemisest osavõtmise kohustus jäi laste jaoks püsima. Nüüd tagantjärele olen veendunud, et tegime vea, hakates koduste tööde sooritamise eest lastele rahalist tasu maksma.

Ajalehes ilmus kord huvipakkuv kirjeldus sellest, kuidas oli korraldatud laste töö ühes perekonnas. (H. Pastak, «Ühest põhinõudest koduses kasvatuses», «Õhtuleht» nr. 120, 23. mail 1955. a.). Töö oli seal jaotatud kahe eelkoolialise lapse vahel. Ühel päeval pidi üks, teisel päeval teine lastest olema koduseks korrapidajaks, kelle hooleks oli sel päeval korteri korrashoidmine, ema abistamine ja tillukese õe eest hoolitsemine vanemate tööloleku ajal.

Mõte teostada niisugune tööjaotus laste vahel meeldis meile ja äratas huvi asuda järeletegemisele. Otsustasimegi rakendada samasuguse korra oma perekonnas. Sealjuures tuli arvestada mitmesuguseid erinevusi. Ajalehes kirjeldatud perekonnas olid lapsed eelkoolialised, kuid meil käisid kõik neli koolis, pealegi osa hommikupoelses, osa õhtupoelses vahetuses. Tolles perekonnas oli vanusevahe mõlema asjaosalise lapse vahel ainult 1 aasta, meil oli vanusevahe kõige vanema ja kõige noorema vahel 7 aastat. Siiski lahendasime asja nii, et kodusest korrapidamisest pidi osa võtma iga laps. Korrapidaja kohuseid täitis meil iga laps ühe nädala järjest. Korrapidaja ülesandeks oli pesta sööginõud, abistada söögitegemisel, pesta igal laupäeval toad, kloppida vaibad ja pühkida vajaduse korral tolmu. Peale selle pidi korrapidaja hoolitsema, et puud pliidi ja ahju jaoks oleksid õigeaegselt ette valmistatud, s. o. saetud ja lõhutud ning tupp kantud. Eriti viimane ülesanne oli küllaltki raske, sest elame kolmandal korrusel ja puid tuli keldrist kanda. Ei olnud tingimata vajalik, et korrapidaja pidi iga kord ise puude valmistamisest ja kandmisest osa võtma. Tema ülesanne seisis peamiselt selles, et teiste lastega kokku leppida, kes missugusel päeval puude valmistamisest ja tuppakandmisest osa võtab, sest seda tööd oli paariviisi kergem teha.

Niisuguse korra elluviimise juures ilmselt, et kõigi loetletud tööde hulgas oli korrapidajale ilmselt kõige tülikam puude «küsimuse» lahendamine, sest nelja eri vanusega lapse hulgas niisuguse küllaltki raske ja aeganõudva töö asjas kokkuleppe sobitamine ei ole kuigi lihtne ülesanne. Meie, vanemad, ei seganud ennast teadlikult vahele

korrapidaja töösse, välja arvatud mõned üksikud juhud, kui korrapidaja enam ise ei suutnud hakkama saada. Lootsime, et niisugune kord arendab lastes organiseerimiskust ja õpetab neid praktiliste kogemuste varal ühise töö tähtsust hindama.

Hästi leppisid üksteise abistamise asjus kokku vanemad tüdrukud — Imbi ja Eevi. Nähtavasti kokkuleppimine ühiseks tegevuseks tütarlaste vahel on kergem kui tütarlaste ja poiste vahel, sest Urmasega neil kokkulepe kuidagi ei sobinud. Urmase juures tulid sel ajal tihti ilmsiks mingid jonnakusehood, mis tal ei lasknud teistega kokkuleppele jõuda. Selletõttu kujunes mitmelgi korral olukord seesuguseks, et Urmase pidi, hambad ristis, üksi puude valmistamise ja tuppakandmisega toime tulema, kuna ta ei olnud abistanud tüdrukuid ja need omakorda ei abistanud nüüd teda. Kõige noorem, Aimet, kui nõrgajõulist, abistasid selle töö korral siiski kõik teised, tema oli rohkem oma abiliste abistaja.

Niisugune töökorraldus perekonnas andis minu arvates mõningaid kasulikke tulemusi. Kodused tööd omandasid selletõttu plaanipärase, organiseeritud ilme. Igaüks lastest oli teadlik oma kohustustest ja pidi harjuma oma majapidamise kohustusi kooskõlastama koduste õppeülesannete ettevalmistamise ja vaba aja veetmisega. See õpetas teatud määral tööde organiseerimisega toime tulema. Lapsel oli võimalus näha ära tegelik tulu ühise töö ja kokkuleppe kasulikkusest. Kui aga kokku ei suudetud leppida, nagu Urmase, siis tunti kindlasti omaenda kogemuse najal, kuivõrd halb on eraldumine.

Kirjeldatud töökorraldus kehtis meie peres ühe koolitalve jooksul. Selles tuli siiski ette võtta mõningaid muudatusi mitmel põhjusel. Üheks põhjuseks oli vanusevahe laste vahel. Vanusevahe andis end tunda peamiselt selles, et töö, mis oli ühele lapsele täiesti jõukohane, oli väiksemale ja nõrgemale juba üle jõu käiv. Suureks takistuseks oli ka laste erinevatel aegadel kooliskäimine — üks tuli koolist ühel, teine teisel ajal, osa käis hommiku-, osa õhtupoelses vahetuses.

Koduste tööde tegemisest peavad lapsed meil ka praegu osa võtma, kuid see toimub vanemate poolt antud korralduste kohaselt. Mõni asi on siiski jäänud püsima. Korrapidamise ajast on jäänud püsima puude valmistamine ja tuppakandmine organiseeritud korras. Ülesanne on nelja

lapse vahel ära jaotatud — igaüks on selle töö täitmise eest vastutav eri päeval. Järjekorra kindlaksmääramine on jäetud laste endi hooleks. On võimalus töökordi omavahel vahetada. Võib aga ka korraga rohkem — mitme päeva jaoks puud valmistada, siis on vastavalt teised õhtud vabad. Lapsed kasutavad meeeldi neid võimalusi ja lepivad omavahel kokku töökordade vahetuseks, kui isiklikud üritused ei lase teatud õhtul tööülesannet täita. Vahetevahel lepivad lapsed omavahel kokku ja teevad üheskoos puud mitme päeva jaoks valmis. Kõige selle juures on aga tingimus niisugune, et alati peab vajalikul hulgal pliidi- ja ahjupuid toas olema. Kui mõni on oma kohustuse unustanud, siis selgitan veel õhtul välja, kelle kord oli puid tuua ja see ei saa enne magamagi, kui on oma kohustuse täitnud.

Pedagoogikas on isiklik eeskuju lastekasvatuses tõstetud tähtsale kohale. Ka koduse kasvatuse juures on vanemate isiklik eeskuju peamiseks aluseks. Kuid siiski võib mõnel juhul laste kasvatuse juures tähele panna nähtusi, mis sunnivad arvama, et ainult isiklikust eeskujust üksi ei jätku, et lapsele näidata kätte tema õige tee, vaid tuleb teadlikult otsida täiendavaid abinõusid, et kasvatusraskusest üle saada.

Toon kohe näite. Mina ei häbene osa võtta kodustest majapidamistöedest, ka mitte niisugustest töödest, mida üsna laialdaselt nimetatakse «naiste töödeks», nagu kartulikoormine, nõudepesemine, vaibakloppimine, pesukuivatamine jt. sellised tööd. Mõnigi kord õhtul, kui olen küllalt vara koju saanud, olen ilma kutset ootamata asunud abikaasale appi toiduvalmistamise juures. Niisuguste tööde juures kaasaitamine pakub mulle isegi teatud meelelahutust ja lõbu. Sellega on eeskuju koduste tööde sooritamiseks meie peres täiel määral olemas. Oma lapsi oleme harjutanud juba maast-madalast majapidamistöedest osa võtma. Paistab, et on täiesti loodud niisugune olukord, mis peaks lapsi mõjutama ühesuguse valmisolekuga kõigist ettetulevatest majapidamistöedest osa võtma. Kuid asi ei ole siiski täiesti nii. Urmase juures avaldub teatud vastumeelsus nõudepesemise vastu. Ta peseb küll alati hoolikalt ära oma sööginõud, kuid sundida teda kogu pere sööginõude pesemisele on üsna raske. Kui ta mõne muu töö, nähes selle vajaliku olevat, teeb tihti vabatahtlikult, ilma sundimata ära, siis nõudepesemisest püüab ta mõnikord

ka käsu korral kõrvale hiilida. Ta ei too midagi ette töö tegemata jätmise põhjenduseks, kuid mõnest juhuslikust vihjest oletan, et siin on mängus mõisted «meeste töö» ja «naiste töö». Nähtavasti on poiste hulgas mõningal määral levinud omasugused vaated sellelaadiliste tööde, nagu nõudepesemise kohta. Niisuguse vaateviisi ekslikkuse selgitamine ei ole Urmase juures senini märgatavat tagajärge andnud. Igandlik vääraade teatud töö suhtes on käesoleval juhul nagu pisik tunginud poisi teadvusse ega lase tal praegu õiget seisukohta näha. Kuid ma loodan, et kasvatusel mõjul aja jooksul kaob iseenesest niisugune väljastpoolt sisendatud eelarvamus.

Üheks tähtsamaks tööks koduses majapidamises tuleb pidada söögivalmistamist. Sellepärast oleme püüdnud oma lapsi tõmmata kaasa ka sellele tööle. See toimus järgmiselt. Kõigepealt sai laps ülesandeks teha tuli pliidi alla, panna soojenema vesi. Sellele järgnesid harjutused valmivale söögile toiduainete lisamiseks, mis olid ema poolt parajal hulgal valmis pandud. Hiljem tuli lastel juba ise hakata valmistama lihtsamaid toite, nagu praekartulid, piimasupid, pudrud jt. Praegu on suuremad lapsed võimelised iseseisvalt toitu valmistama. Paari aasta eest sõitsime koos abikaasaga suvel kuuks ajaks ära. Nooremad lapsed — Urmase ja Aime — paigutasime maale, kuid Imbil oli kohustusi linnas. Selletõttu jäi ta selleks ajaks üksinda elama. Lõunasöögi sõi ta küll enamasti sööklas, kuid hommiku- ja õhtusöögi valmistamise eest hoolitses ta ise. Toidurahaks saadud summaga tuli ta hästi välja, koguni hoidis veel osa kokku.

Imbi tegeleb spordiga. Selletõttu on tal igal suvel tulnud mitmel korral teha kaasa võistlusreise teistesse linnadesse. Ettevalmistused, mis tavaliselt eelnevad reisile, on olnud tema enda hooleks. Nende hulka kuulub ka kaasavõetava toidumooni eest hoolitsemine. Kõik tuleb ise kalkuleerida, mida ja kui palju kaasa võtta. Tuleb ise keeta ja küpsetada. Arvan, et tegevus sel kujul on aidanud kaasa tema kogemuste tagavara suurendamisele.

Perekondlikuks traditsiooniks on meil kujunenud laupäevaõhtused küpsetamised kodus. Selle vastu tunneb huvi igaüks ja aitab hoolega kaasa — kes hoolitseb puude eest, kes voolib saiakesi, kes valvab nende küpsemise järele. Lastele meeldib niisugune tegevus. Mitu korda on

nad väljendanud, et laupäevaõhtu ei olegi laupäevaõhtu moodi, kui küpsetamine ära jääb.

Ühe tuttava perekonnas on juurdunud meeldiv komme, et pühapäeviti valmistavad lapsed lõunasöögi. Sellel on tavalisest pidulikum ilme. Kui muidu süüakse lihtsalt köögis, siis nüüd katavad lapsed laua toas, kasutades sealjuures serviisi jne. Otsustasin katsetada taolise üritusega ka oma kodus. Hiljuti oligi soodne juhus — vanemal tütrele Imbil oli sünnipäev. Sünnipäeva kavatsesime tähistada väikese koosviibimisega, millest pidid osa võtma mõned Imbi kooliõed ja muidugi oma pere lapsed. Kuna ema viibis tol ajal parajasti sanatooriumis, siis leppisime kokku, et sünnipäeva ettevalmistamine ja läbiviimine jääb täiesti Imbi enda hooleks. Varasemad kogemused söögivalmistamise alal olid Imbile nüüd väga tarvilikud. Ühtlasi oli tal võimalus omandada uusi tulusaid kogemusi. Põhjalikult tuli tal meenutada nõudeid lauakatmise alal, lauakombeid jne., et kõik kenasti välja tuleks.

Kuid, nagu ma juba varem märkisin, on meil toiduvalmistamisega pidanud tegelema mitte üksi Imbi, vaid ka kõik teised lapsed. Ainult kõige nooremal, Aimel, kes on 10-aastane, on sellega mõningaid raskusi. Urmas aga näiteks tuli 10-aastasena juba lihtsama toidu valmistamisega ise toime. Tol ajal nimelt lamas ema jalaluumurdega liikumatult voodis. Kõik lapsed, välja arvatud Aime, kes oli eelkooliealine, käisid koolis. Mina ise käisin tööl. Selle tõttu oli lõunasöögi küsimus meile päris tõsiseks probleemiks. Tunniajaline lõunavaheaeg oli liiga lühike selleks, et ma ise oleksin saanud midagi valmistada. Tuli kasutada Urmase abi. Kuna Urmas käis koolis õhtupooles vahetuses, siis oli võimalik temaga kokku leppida, et tema teeb teatud kellaajal tule pliidi alla ja muidki ettevalmistusi, et söögi valmistamine mul pärast kiiremini läheks. Kuid üsna mitmel korral oli Urmasel minu tulekuks juba toit valmis. Muidugi aitas teda ema voodist nõuannetega.

Hiljuti läks ema kuuks ajaks sanatooriumi. Kohe algul leppisime lastega kokku, et need toimingud, mida muidu sooritas ema, tuleb nüüd kõigi vahel ära jaotada. Otsustasime, et järjekorras igal hommikul tõuseb üks perekonnaliikmetest pool tundi teistest varem ja sooritab hommikused toimingud. Nüüd helises äratuskell igal hommikul eri voodi juures. Asjaosaline tõusis, tegi tule pliidi alla, keetis kohvi või teed, kattis laua ja äratas õigel ajal ka tei-

sed. Kohustus oli kehtiv ka Aime jaoks, kuid mina võtsin tema abistamise enda peale. Lapsed täitsid hoolikalt oma kohustust.

Lapsi majapidamistöödele kaasa tõmmates peaksid need tööd minu arvates olema võimalikult mitmesugused. Ühe ja sama kindla ülesande alaline täitmine võib küll süvendada korraharjumust, kuid algatusvõime kasvatamisele on küll ühest (või vähestest) ülesandest vähe kasu.

Maal, kus enamasti igal perekonnal on kasutada maad ja peetakse loomi, on võimalused lastele antavate tööülesannete mitmekesistamiseks üsna laiapiirilised. Raskem on lugu linnas. Suurtes kommunaalmajades elunevatel perekondadel langevad enamasti ära võimalused rakendada lapsi aia- ja loomapidamisega ühenduses olevaile töödele. Mina oma perekonnaga olen alaliselt elanud niisuguses majas, kus need võimalused puuduvad. Mõningaid võimalusi aiatööd praktiseerida on andnud ametiühingu kaudu jagatavad maatükid. Igal kevadel oleme külvi- ja istutus- tööd sooritanud koos lastega. Samuti on nad pidanud osa võtma hilisematest harimistöedest, nagu rohimine, kobestamine, kastmine jne. Olen märganud, et lastele pakub isegi teatud esteetilist laadi lõbu näha rohitud ja korrastatud peenraid. See just nagu innustab neid hoolsamale tööle.

Ja kui meil nüüd suure osa kodustest töedest sooritavad lapsed, siis peab ütleva, et me pole selleni ilma raskusteta jõudnud. Vastupidi — raskusi on olnud küllalt ja neid on veelgi, kuid alati oleme püüdnud neist visalt üle saada. Toon mõned näited.

Mul oli juba juhus jutustada meie perekondlikust kombest, et juba lapseast peale pidi iga laps korrastama ise oma voodi. Kuid kõige noorem, Aime, hakkas oma voodit hommikuti tegemata jätma. See oli esimestel kooliaastatel. Ta tõusis hiljem kui teised ja jäi tihti hommikupooleks üksi koju. Sagedasti võis lõuna ajal leida, et voodi on korrastamata. See asus eraldi toas. Kui ta hommikul tõusis, siis riietus kiiresti ja jooksis tavaliselt kööki, et vaadata, mis talle hommikusöögiks on jätetud. Hiljem hakkas mängima, õppima, lugema ega läinudki enam sinna tuppa, kus tema voodi asus. See jäigi korrastamata. Nõudis palju püsivust, et talle voodi kordategemise kohustust harjumuseks muuta. Kui voodi oli lõunaks tegemata, siis nõudsin lõunale tulles, et ta selle ära teeks enne kooliminekut,

olgu tal kui tahes vähe aega. Mõne aja möödudes hakkas ta korralikult hoolitsema oma voodi eest. Talle sai harjumuseks voodi kohe peale riietumist korda teha.

Teine näide. Kõik meie lapsed armastasid väga lugeda — vahest isegi ülearu. Üks suuremaid lugejaid oli Urmas. Ta oli omaks võtnud halva kombe, et kui teda lugemise ajal midagi teha kästi, siis ühmas ta tavaliselt jaatava vastuse, kuid jättis siiski käsu täitmata. Ema mõnikord tüdines tema korduvast käsutamisest ja laskis tal edasi lugeda. Niisugune tööst kõrvalepõiklemise viis hakkas Urmasel peaaegu meetodiks kujunema, eriti kui kästud tegevus temale hästi meelepärane ei olnud. Nõudis püsivat hoolt ja küllaltki kannatlikkust, et seda halba harjumust välja juurida.

Mõnes perekonnas kasutatakse laste kasvatamisel vanemate autoriteedi loomise ühe vahendina karistust, eriti aga kehalist karistust. Mina ei ole üldse kehalise karistuse kui kasvatusvahendi pooldaja, kuid eriti olen püüdnud sellest hoiduda laste tööarmastuse kasvatamisel. Olen arvamisel, et kui lastes tahetakse kasvatada armastust töö vastu, siis vaevalt saab seda teha karistamise kaasabil. Karistuse sunnil täidab laps võib-olla küll temale antud töökohustuse, kuid selle ajendajaks on hirm karistuse ees, mitte aga kohusetunne või armastus töö vastu. Erandiks on muidugi see, kui teo tulemus või tegemata jätmine ise osutub karistuseks. Näiteks tuli meil mõnel korral ette, et lapsed jätsid oma toa kütmata, mistõttu pidid siis ise ka külmas toas magama.

Nagu eespooltoodud näidetest ilmneb, olen ma lastelt tööülesannete täitmist nõudes teinud seda järjekindlalt, kindlasti valvates, et neid täidetaks. Kui ilmnes, et ühest käsust ei aidanud, kordasin seda. Minu arvates ei ole ühelgi juhul lubatav, et antud käsk jääks lapse poolt täitmata. Vale on lapsevanema seisukoht, kes ühel lastevanemate lektoriumil ütles, et ta ei jõudvat oma last nii palju sundida, vaid parem teeb töö ise ära.

Olen seadnud endale sihiks, et laps teeks tema hoolde antud töö ära teadlikult, selle otstarbest ja vajalikkusest aru saades. Nii õpib ta paremini hindama töö tulemust. Kui näiteks inimene on pidanud ise toas puhtust ja korda looma, siis tahab ja oskab ta seda pidada igal pool. Tean perekonda, kus kaks täiskasvanud last ei oska enda ümbruses korda ega puhtust pidada. Poeg loobib paberossi-

otsad põrandale, puistab laudlinad ja vaibad paberossituhka täis, heidab tolmuste või poriste jalgadega diivanile jne. Kui tütar juhtub ema ärasõidu tõttu mõneks päevaks üksi koju jääma, siis leiab ema, kes ise on korraarmastaja inimene, tagasi tulles alati kõik sööginõud pesematult eest, sest tütrele ei ole kombeks kasutatud sööginõusid ise ära pesta. Need lapsed ei ole sugugi halva iseloomuga, nad armastavad oma ema, kuid on lapsepõlvest saanud kaasa harjumuse, et teised koristavad nende järelt. Nende ema, kes oli õpetaja, kasvas lapsi üksi. Töökoorem sundis teda pidama majaabilist. On kergesti mõistetav, et viimane fakt ongi põhjuseks, millest kasvasid välja mõlema lapse väärad harjumused, millest nad ei suuda ka täiskasvanutena vabaneda.

Meie perekonnas on laste töö, nagu öeldud, seisnud peamiselt kodustest majapidamistööst osavõtmises. Kuid laste töösektor on koduste majapidamistöodega piirdunud ainult sellepärast, et neil muuks puuduvad võimalused. Mõnel tööalal on võimalik lapsi kaasa tõmmata ka vanemate kutsetöole. Meil see võimalus puudub, sest töötan raamatupidamise alal, s. o. tööalal, millele lapsi rakendada ei saa. Kuid ma loodan, et ka koduse majapidamise toimingutest osavõtmisega, nende vastu huvi äratamisega õpetan ma oma lapsi olemasolevate võimaluste piires kõige paremini tööd hindama, nii et neil kord iseseisvalt ellu astudes on kodust kaasa võtta harjumus tööd teha ja sellest lugu pidada.

LASTE MUUSIKALISEST KASVATUSEST

L. TOOTS

Muusikaline kasvatus on osa esteetilisest kasvatuses. Selle peamiseks ülesandeks eelkoolieas on äratada armastust muusika vastu. Perekonnas peab muusikaline kasvatus arendama muusikalist kuulmist ja maitset, rütmitunnet, tähelepanu, mälu ning häälepaelte valitsemisost. Ta peab mõjustama laste keelelist arengut ja aitama parandada diktsiooni.

Tahaksingi nüüd peatuda selle juures, kuidas meie oma perekonnas kasvatasime lastes armastust ja huvi muusika vastu.

Meie perekonnas on kaks last — tütar Ene ja poeg Arvo. Praegu on nad juba lõpetanud keskkooli ja õpivad kõrgemates õppeasutustes. Mees ja mina ise töötame mõlemad õpetajatena. Oleme lõpetanud õpetajate seminari ja selle tõttu omame teatavat muusikalist ettevalmistust.

Millal algas meie perekonnas laste muusikaline kasvatus? Peab ütlema, et esimese algatuse muusikalise kasvatusena tegime juba õige varakult, nimelt siis, kui laulsime oma maimukestele hällilaulu. Et me laulda oskame ja mõlemad seda armastame, siis võisid meie väikesed seda väga sageli kuulda. Kui arenes lapse kõnekeel, hakkas tütar meiega kaasa laulma hällilaulu vennale, kes oli poolteist aastat noorem. Ja nii kasvaski koos kõne arenemisega ka lauluviiside kindlus ja rohkus. Kui tütar hakkas meiega kaasa laulma, siis ei laulnud me enam oma tahtmise ja meeleolu järgi, vaid valisime laulud juba teadlikult, läbimõeldult, näiteks laulud, millised on kohased laulmiseks lapsele. Sellest ajast peale algas meie perekonnas sihikindel ja teadlik muusikaline kasvatus. Et

meie lapsed on peaaegu üneelised, siis ei olnud neile tarvis muusikalist õpetust anda eraldi, vaid see toimus koos. Laulude valikul arvestasime laste hääleulatust ja valisime laulud, millede viis baseerus kolmkõla toonidel. Tähelepanekud on näidanud, et lapse hүүdes või imiku hääliitsuses «ää» on esimene meloodiline vorm peaaegu alati langev terts la-fa-diees. Edasises arengus lisandub siia duurkolmkõla põhitoon, siis sekst ja alles hiljem vahepealsed helid. Esialgu hoidusime lauludest ulatusega üle seksti — äärmiselt oktaav. Niisuguse ulatusega laule oli väga palju, näiteks: «Kodu» («Vaikne, kena kohakene»), «Kukeke», «Vares, vaga linnukene», «Uhti, uhti uhkesti», «Ketramas» jt. Need on laulud, mida õpetasime oma lastele. Praegu on aga repertuaar palju ulatuslikum ja sellepärast ka valik vanematel hoopis kergem. Väga häid laule on M. Terri poolt koostatud «Eelkooliealiste laste laulikus». Võtame näiteks «Kingsepa laul» või «Mis ma oskan», kus viis piirdub ainult kolme tooniga — la, fa, re; või «Kukeke» (viisi ulatus re — sol), «Tip-tap» (re — la), «Tallekesed» (fa — si), «Laineke toob kevadlilli» (re — si) jt.

Mõned vanemad väidavad küll, et nende lapsed on võimelised palju kõrgemalt laulma. Mõnikord lapsed tõesti omavad säärast võimet, kuna see oleneb lapse musikaalsusest ja hääleorganite valitsemisoskusest, kuid siin tekib küsimus, kas lapsel on kasulik oma nõrku häälepaelu pingutada. Nõukogude kasvatusteadlased väidavad, et igakord ei avaldu need ülepingutuse tagajärjed sugugi veel eelkoolieas, vaid ilmnevad alles algkooli kolmandas ja neljandas klassis.

Töötades perekonnas laste lauluoskuse arendamisega, peame eriti hoidma ja arendama nõrga häälega lapsi, kuna looduse poolt tugevate hääleorganitega varustatud ja andekad lapsed arenevad niikuinii kiiremini.

Peale viisi ulatuse lähtusime laulude valikul ka laulu sõnadest. Valisime laulud, millede sõnad olid lastepärasead, lastele arusaadavad. Üks peamisi nõudeid didaktikas on pakkuda ainet lastele võimalikult konkreetset, sest lapsed ei suuda veel abstraktselt mõelda, sellepärast peavadki laulude sõnad olema laste huvivallast. Loomad on laste sõbrad, nii on ka laulud loomadest lastele väga lähedased. Õppinud selgeks laulu «Kukeke», laulsid lapsed seda sageli õues kõndivale kukele. Kui kukk juhtus laulma, sobisid

talle sõnad: «laulad valju häälega, last ei lase magada». Kassile lauldi: «Meie Kiisul kriimud silmad», hanedele «Minu valge hani». «Ketramas» lauldi, kui korrutasin lastele soki- ja kindalõnga. Pidi ju vokkigi meelitama, sest ka vokk oli laste sõber, mille abil saadi endale soojad kindad ja sokid. Võiks arvata, et laulu «Uhti, uhti uhkesti» sõnad on lastele raskemad aru saada, kuid ei — siin aitas kaasa sõnade selgitamiseks koolipeol nähtud selle laulu dramatiseering. Tartus elasid tädi ja onu, kellel oli külas käidud. Viljandi oli meie lähim linn, kust ostsime lastele vajalikud riided, jalanõud, mänguasjad jne. Karjamaal voolas meil ojake, kust lapsed võisid näha, et sellest tõesti muidu üle ei saanud kui ainult silla kaudu.

Iga lauluga kaasnes tarvilikul määral sõnade selgitamine, mis aitas kaasa laste üldisele arenemisele ja silmaringi laienemisele. Nii näiteks oli laulu «Teele, tee, kurekesed» puhul tarvis rääkida kaugeist maist ja rändlindudest, sellest, miks linnud peavad meilt ära minema ja millal nad jälle tulevad tagasi. Laulu puhul «Mutionu pidu» kerkis esile ulatuslik arv metsloomi. Tuli peatuda igal neist ja näidata neist pilte, jutustada vahetevahel ka mõnda muinasjuttu, mis sobivalt iseloomustas kõnesolevat looma. Näiteks: «Kust sai rebane reinuvaderi nime», «Rebane, hunt ja karu», «Tänulikud metsloomad» jne.

Armsamaks ajaks meie perekonnas kujunes õhtuvidevik. Siis kogunes pere diivanile ja algas ühine laulmine, mõistatuste mõistatamine, juttude jutustamine. Niisugustel ühislaulutundidel laulsime juba omandatud laulu küll üheskoos, küll üksikult. Püüdsime juba varakult harjutada lapsi laulma üksikult, et nendes kasvatada julgust ja kindlust esinemiseks. Lapsed ei häbenenud esinemist oma perekonnas, ja kui mõnikord kuulajaskond suurenes mõne sugulase või tuttava võrra, ei häbenetud ka siis esineda. Hiljem, kooliõpilasteni ei tundnud meie lapsed kunagi argust esinemiseks kaasõpilaste ees või koolipeol suurema hulga kuulajate ees. Lastel oli järjekorras uue laulu valimise õigus. Uut laulu püüdsime väga ilmekalt esitada, sest ilmekalt esitatud laul äratab lastes huvi. Sellepärast oli tarvis ettekanne enne hoolikalt ette valmistada. Harilikult leppisime abikaasaga juba varem kokku, missuguse laulu me järgmisena õpetame ja kummale sobib paremini selle laulu esitamine. Näiteks, kui oli tarvis õpetada «Puutöö-

liste laulu» või «Süda tuksub tuks, tuks, tuks», esitas selle isa. «Ketramas» või «Marjule» esitasin mina.

Tihti oli eeltööna tarvis selgitada tundmatuid sõnu. Läbi-mõeldud vestlusega valmistasime laulule vastava mee-olu ja alles siis esinesime. Näiteks kavatsesime õpetada laulu «Marjule». Vestlesime enne perekonnast, kus oli neli tütarlast, kellede nimed olid Anni, Manni, Minni ja Ninni. Nad elasid metsa lähedal, kus oli väga palju maasikaid. Kui nad olid alles väikesed, siis korjasid ema ja isa neile marju ja tõid koju. Hiljem aga tahtsid lapsed ise minna metsa marju korjama. Nad võtsid oma korvid, palusid emalt võileivad kaasa ning läksid. Teel nad laulsid. Nüüd ongi sobiv esitada laul. Laulu ette kandes püüdsime seda laulda mitte liiga valjusti, sest see ärritaks lapsi, ja et lapsed õpivad kõike järele aimates, hakkaksid ka nemad pingutatult, forsseeritult laulma. Laulu kandsime ette tervikuna. Peale laulu esitamist laulsime kõik koos. Nii laulsime mõned korrad. Jõukohase laulu puhul laulsid lapsed meiega juba teisel korral teatud lauluosi kaasa. Järgmistel päevadel laulu korrates õppisime selle varsti selgeks. Uue laulu õpetamisel pidasime kinni meetoodilistest nõuetest, sellepärast ei õpetanud me kunagi enne viisiga kooslaulmist sõnu mehaaniliselt pähe. Ka ei praktiseerinud me laulu õpetamist osade kaupa. Laulda tuleb vabalt, sundimatult, sellepärast ei sundinud me kunagi oma lapsi laulma, kartes seega nende armastust muusika vastu vähendada. Laulude õpetamisel pidasime ka silmas, et me ei õpetaks liiga palju uusi laule. Lapsi ei tohi laulude rohkusega üle koormata, sest sel juhul hakkavad nad järjest suuremal hulgal nõudma uusi laule ja suhtuvad neisse hooletult. Samuti ei julgenud me üht ja sama laulu liialt korrata, sest see võib kaotada lapse huvi laulu vastu ja laulmine muutub lapsele tüütavaks.

Laulude kordamisel mängis isa mõnikord ka klaveril viisi ette ja lapsed pidid mõistatama, missugune laul see oli. Sellele järgnes laulmine. Niisugune mõistatamine meeldis lastele. Eriti tunti heameelt, kui mõistatasin mina ja eksisin — muidugi sihilikult — laulu määramisega. Paluti isa, et ta veel mängiks, et ka ema aru saaks, mis laul see on. Muidugi ei «eksinud» ma sageli, sest oma autori-teeti ei tohi laste silmis siiski maha kiskuda.

See on ainult ettekääne, kui mõned vanemad väidavad, et neil pole aega endalgi laulda, ammu siis veel lapsi

laulma õpetada. Laulmiseks ei tule otsida vaba aega, vaid tahet ja armastust laulu vastu. Ei saa meiegi oma perekonnas öelda, et meil oleks aega olnud liialt. Töötasime mõlemad õpetajatena, kuid meil oli majapidamises ka loomi. Hoolitseda tuli kõikide eest. Tuli hoida korras kodu ja lapsed. Aga käte töötades ei tarvitse suu paigal püsida. Nii laulsin põrandat pestes, kartuleid koorides, sööki keetes ja sukki nõeludes. Samuti toimis ka isa. Kui oli tarvis parandada laste kingakesi, tehti seda laulu saatel; hõõveldati laudu laste mänguauto valmistamiseks, ei takistanud ka siin miski laulmist. Lapsed viibisid peaaegu alati meie tegevuse juures ja aitasid meid isegi jõudumööda. Nii tuli neil paratamatult laulu kuulda ja nad võisid soovi korral kaasa laulda.

Suvised tööd toimusid meil vabas looduses. Need tööd olid niisugused, kus viibisime kogu perega. Et tervislik on laulda just värskes õhus, siis ei pidurdanud ka miski meie laulmist heinal olles, kitkumise juures aias, aiateede puhastamisel ja loomade karjatamisel. Erilist tarvidust end laulus väljendada tundsimine just looduse keskel, keset õitsvaid põlde ja heinamaid, keset lõõritavat linnuperet. Veel nüüdki näib, et looduse ilu teeb meele rõõmsaks ja rõõmus meel heliseb ka vastavates viisides.

Nii kujunes laul lastele omaseks ja mängu juures võis sageli kuulda nende laulu. Oma nukku magama pannes lauldi sellele häällilaulu; nähes lendamas kurge, kelle pesa oli naabri aias, lauldi sellele «Teele, teele, kurekesed». Ka liivakastis mängides veeretis suu viisikesi. Tunti huvi ka selle vastu, et teisedki mängukaaslased oskaksid laulda, ja nii õpetati neidki laulma.

Suurema elamuse annab laul lapsele siis, kui seda saab mängida — dramatiseerida, sest lapsel on soov siduda laulu rütmiliste kehaliigutustega. Laulu dramatiseerimine aktiveerib last, võimaldab sõnu hõlpsamini omandada, arendab rütmitunnet, ei lase tekkida pinget hääles ja laul muutub ilmekamaks. Laulude dramatiseerimisel ei ole kunagi kartust, et lapsed võiksid forsseerida — laulda liiga pingutatult. Juhituna eelnevast, ühendasime meiegi laulu matkimisega, eriti liikumisega. Mõtlesime ise välja lauludele sisukohased liigutused ja edaspidi toimus laulmine koos vastavate liigutustega.

Meil oli väga avar köök ja et ma oma päevast väga suure osa perenaisetööle pidin pühendama, viibisin sageli köö-

gis. Nii kujuneski laulumängude läbiviimise kohaks köök. Nalja ja naeru saatel rivistus pere «kurelaulu» jaoks. Sõnade «Teele, tee, kurekesed, üle metsa maa» puhul kõnniti üksteise järel ja matkiti käte vibutamisega lindude lendu; «üle suurte linnade ja üle mere ka» juures tõsteti käed aeglaselt üles ja langetati taas alla; lauldes «ikka, ikka lõuna poole, kus Egipti maa» vibutati esiteks parema, hiljem vasaku käega, matkides jumalagajātu liigutusi jne.

Kasutasime ära ka laulumängud, nagu «Kass ja hiir», «Karu», «Me läh' me rukist lõikama», «Hiir hüppas» jt.

Head mõju avaldas laste muusikalisele kasvatusel rahvalaul ja -mäng. Oma sisulise terviklikkuse tõttu on need lastele kergesti mõistetavad. Meie lastele meeldis eriti «Talurahva mäng», kus peegeldub töö rukkipoollul, töö veskis, tööjärgne väsimusest puhkamine ja hilisem peolust.

Nüüdisaja vanematel on kergem tegelda laste muusikalise kasvatusel, sest pole tarvis enam nii palju oma pead murda, vaid tuleb ainult vastavat kirjandust muretseda ja sellele tuginedes läbi viia kasvatustöö. Häid laulumänge koos viisi ja mängu kirjeldusega on minu poolt juba kord mainitud «Eelkooliealiste laste laulikus». Nii ei pea ma tarvilikuks tuua rohkem näiteid neist lauludest, mida mina dramatiseerisin.

Hulk laulumänge on ka L. Riikoja poolt koostatud raamatus «Mänge kõigile».

Rütmi tundmiseks ja rütmi pidamiseks aitasid kindlasti kaasa laulumängud. Peale selle sai lastele harjumuseks võimlemine klaveri saatel. Hommikuti, enne rõivastumist taheti võimelda. Harjutused olid omandatud kehalise kasvatusel tundides. Kuna elasime koolimajas, siis viibisid meie lapsed enne kooliiga mõnikord klassis; seal kuuldi ja nähti mõndagi, mida taheti järele teha. Võimlemisharjutused, mis olid meie lastele jõukohased, panime järjekorda, täiendasime neid ja nii kogunes terve harjutuste rühm, mida koos sobiva saatemuusikaga kasutasime igapäevases võimlemises. Harjuti rütmi pidama, arvestama saatemuusikat. See kõik on aidanud kaasa, et meie lastel ei ole orkestris või teistega koos mängides kunagi eksimusi rütmis. Keskkooliõpilasena olid meie lapsed väga hinnatud tantsude ja laulude saatjatena just oma kindla rütmi tõttu. Ka Tartu Riiklikus Ülikoolis õppides jätkub türel sama töö mitte ainult oma kursuse, vaid ka teiste kursuste tantsijate ja lauljate saatjana.

Laste aastate kasvuga kasvas ka meie nõudlikkus nende suhtes. Suurenes viisi ulatus, muutus laulu sisu, mäng muutus tööks.

Juba varakult hakkasime mõtlema ka sellele, et lastel on tarvis omandada mõne muusikariista käsitsemise oskus. Kuna klaver on põhipill, siis jäime peatuma klaverile ja meil avaneski klaveri muretsemise võimalus, kui meie lapsed olid 2—3-aastased. Siinjuures peab märkima, et mõnel võib tekkida arvamus, mis lastel viga muusikat õppida, kui muusikariistad on majas ja vanematel jõukust neid muretseda. Meie eesmärgiks on olnud muretseda eeskätt niisuguseid esemeid, mis aitavad lastel midagi õppida, aitavad neid arendada. Sellepärast planeerisime oma väljaminekuid läbimõeldult ja kui oli kogunenud tarvilikus suuruses säästusumma, muretsesime mõne muusikariista.

Muusika õppimisel on siis tulemusi, kui mängija tunneb nooti ja oskab noodist mängida. Peast mängides tuleb piirduda ainult nende paladega, mida ise osatakse laulda, mille viise tuntakse, ja siiski osutub tihti nende mäng puudulikuks — ebatäpseks.

Meie perekonnas algas koos kirjatähtede õppimisega ka nootide õppimine. Esialgselt näitasime, et laulu meloodia liigub, üht sõna või sõnaosa peame laulma kõrgemalt, teist madalamalt. Niisugust viisi liikumist võime üles märkida. Algul tarvitasime piltnoote. Piltnootide abil saime näidata viisi liikumist ja viisiosa kordumist laulus. Piltnootidena kasutasime lapse, mesilase, kassi, hobuse jt. kujutusi.

Noodi nimetuste, asukohtade ja pikkuste õppimine algas koos klaveriõpetusega. Esimesteks klaveripaladeks võtsime jällegi laulukesi, nüüd juba õpitud laule, millede viisi ulatus oli väike, et esineks vähe erinevaid noote. Praktika on näidanud, et lastele meeldib mängida neid viise, milliseid ta ise tunneb. On ju tore kuulata, kui oma sõrmede abil suudab instrumendilt kätte saada viisi, mida ta oskab laulda.

Paralleelselt viisikeste mängimise ja nootide õppimisega toimusid ka sõrmede harjutused mängutehnika arendamiseks. Klaverimängu õpikuna hakkasime kasutama Schumanni koostatud õpikut, mis oli säilinud meie endi kooliaastatest. Algas suur ja tõsine töö. Õpetamine toimus kodus, aga kindla tunniplaani alusel. Iga päev olid ette nähtud harjutustunnid ja kaks korda nädalas ettemäng. Harjutusajad olid algul lühemad, koos laste kasvamise ja

mängutehnika arenemisega aga suurenes ka harjutustundide pikkus. Muidugi, iga ülesandega, mida lastele andsime, suurenes ka meie, vanemate töö, tuli jälgida antud ülesande täitmist ja mittetäitmise korral seda tungivalt nõuda.

Esialgu huvitas lapsi klaverimäng väga, aga nagu lastejuures oleme tähele pannud, tüdinetakse varsti ja edaspidi pidime välja mõtlema mitmesuguseid ergutusvahendeid, et nad harjutaksid ettenähtud aja. Püüdsime lastele sisendada õiget arusaamist muusikariista käsitsemise tähtsusest ja arendada püsivat huvi instrumendil mängimise vastu. Jälgisime pidevalt laste päevarežiimist kinnipidamist. Nii olid klaverimängu harjutustunnid enne õhtupoolset väljaminekut. Kui harjutused klaveril ei olnud tarvilikul määral tehtud, ei saanud välja enne, kui harjutused olid sooritatud. Väljasviibimise aeg jäi selle võrra lühemaks. Selgitasime lastele, et enne eelmise töö lõpetamist ei saa alata uut tööd. Tehke iga töö ettenähtud ajal, siis jõuate ka väljas joosta ja mängida, kelgutada ja suusatada! Nii sugune kindel kinnipidamine päevarežiimist aitas palju kaasa mängutehnika omandamiseks.

Huvi muusika vastu arendasime ka ühiste raadiokuulamise kaudu. Kuuldud palade järel tekkis vestlus. Vestlesime muidugi ainult nende palade üle, mis olid jõukohased, vastavad lapse vanusele ja muusikalisele arenemisele. Kerkis üles mitmesuguseid küsimusi, millised tuli läbi arutada, näit. missugust mänguriista kuuldi, milline pala see oli, mida helilooja selle palaga tahab edasi anda ja kuidas jõuda niikaugele, et mängida nii hästi, et kõigil raadiokuulajatel oleks hea kuulata. Tulemus — tuleb õppida, palju ja püsivalt harjutada ning seda kõike juba õige varasest lapseeas peale. Tähendab, teie oletegi praegu just sellises eas, kus on paras aeg õppimiseks. Harjutage pidevalt, küll siis jõuate ka kord sellisele tasemele, et mängite teistele kuulamiseks! Raadio ühiskuulamise korraldasime üsna sageli. Saatekavast määrasime kindlaks palad, millele tahtsime eriti laste tähelepanu suunata, valmistasime neid ette vestlusega ja kuulamise järel korraldasime arutluse. Mõne muusikapala kuulamise järel valitses tükk aega vaikus — viibiti tekkinud mulje all. Kui tulid esimesed mõtteavaldused lastelt, algas vestlus. Tihti valisime kuulamiseks need palad, mis olid lastel juba õpitud, et sellega anda neile võimalus võrrelda oma mängu kuulduga. Võimaluse kor-

ral kuulasime just seda, mida olime võtnud edaspidise õppimise kavasse. Vestluses juhtisime laste tähelepanu heliteose sisule ja iseloomulikele väljendusvahenditele. Helindit analüüsid kõrvutasime ta juba varem kuulnud helinditega. Et kuulata helindid valisime vastavalt laste arenemistasemele, siis kuulasime algul lihtsaid, sisult ilmekaid, muusikaliselt väljenduslaadilt karakterseid ja kontrastseid lühihelindeid. Vastavalt muusika tajumisvõime arenemisele valisime järk-järgult ulatuslikumad palad. Tähelepanelikult hoidusime väärtusetu kuulamisest, et mitte rikkuda laste hea maitse arenemist. Sageli avaldasid lapsed pärast mõninga muusikapala kuulamist soovi seda ka ise selgeks õppida. Võimaldasime neile seda, kui noote oli võimalik muretseda.

Edasiviivalt mõjus ka kiitus väljaspoolt oma perekonda. Nii oli iga-aastaseks mänguuskuse kontrollijaks näärivana. Näärivana osas esines õige kaua isa ise. Talle oli tarvis ette mängida õpitud tükid, ja vastavalt mängule jagas näärivana kiitust ning kingitusi.

Näärivana tõi lastele sagedasti just neid kingitusi, miilised olid nende südamesooviks, sellepärast ei vähenenud mänguhoog ka peale nääripühi.

Huvi äratamiseks muusika vastu kasutasime ära ka kohapeal esitatavaid kontserte ja muusikalisi lavastusi. Maaoludes oli kohapealseid kontserte vähe, kuid 1949. a. alates, kui asusime elama Mustla linna, muutus olukord selles suhtes tunduvalt. Mustla kultuurimajas esinesid muusikaliste lavastustega Tartu «Vanemuine» ja Riiklik Akadeemiline Meeskoor, Viljandi teater «Ugala» ja kultuurimaja ise-tegevusringid, Tallinna RAT «Estonia» ja Riiklik Akadeemiline Meeskoor kas terves koosseisus või gruppide viisi. Nimetatud külaskäigu etenduste küllastamine mõjus omakorda suunavalt ja arendavalt laste muusika õppimisele.

Koolivaheaegadel võtsime lapsed nende üldise arendamise ja silmaringi laiendamise eesmärgil kaasa ka suurematesse linnadesse — Tartu, Tallinna, kus omakorda külastasime teatrietendusi. Keskkooliõpilastena saatsime nad koolivaheaegadel iseseisvalt Tartusse tädi juurde, et neil oleks võimalus külastada kontserte ja teatrietendusi.

Nii kontrollides ja veendes, suunates ning otsides mõjustavaid tegureid ka väljastpoolt oma perekonda, suutsime anda lastele algteadmised muusikas, eriti klaverimängus.

Kergemaks läks töö lastega siis, kui harjutustesse ilmus meloodia. Kerkis huvi harjutamise vastu. Mida kindlamalt omandati mängutehnika, seda rohkem kasvas huvi määrgu vastu. Keskkoolis oli klaverimäng meie tütrele puhkuseks. Tihti ütles ta: «Ma ei jõua enam õppida, puhkan vähe.» Puhkus toimus aga klaveri taga. Musitseerimist harrastati ka erilistel rõõmu- ja murehetkedel. Kõige paremini saadi oma hingelisi elamusi väljendada muusika abil.

Poja 7-aastaseks saamisel ostime akordioni. Nüüd hakkas pojalt töö peamiselt akordioni õppimisega. Et klaviatuur ja noodid olid selged, samuti valdas parem käsi juba mängutehnikat, siis oli esimene raskus võidetud ka akordionimängus. Peamine rõhk langes nüüd vasaku käe mängutehnika omandamisele.

Head mõju muusikalises edasijõudmises avaldas «perekonna orkester». Kui lapsed suutsid iseseisvalt mängida, orkestreeris isa lihtsaid palu nn. orkestrile. Orkestrisse kuulus tütar klaverimängijana, poeg akordionistina ja isa viiuliga. Koosmängu alustati, kui poeg oli ära õppinud akordionil basside käigud. Poeg oli siis umbes 7- ja tütar 8½-aastane. Algul valis isa kindlama rütmiga kahe- ja kolmeosalise taktimõõduga palad, mille viisid olid varem tuttavad (kas kuulnud klassist koolilaste kaudu või kodus õppimisel selgeks saanud). Näiteks olid esimeste palade hulgas «Marjule», «Püüa, püüa palli!», «Lepalind», «Vabasatutud Eestile», «Noorusjõud», «Lõkkelaul» jt.

Hästi arendas rütmitunnet tantsulugude — aeglase valsi, valsi ja tango mängimine. Kiirematempoliste palade, nagu marsi ja polka mängimisest loobusime esialgselt puhttehnilistel põhjustel. Kiirematempoliste palade mängimine puuduliku tehnikaga põhjustab krobelist ja «musta» mängu ning lapsed muutuvad selletõttu muusikalises arengus pealiskaudseiks. Tehnika arenedes läksime edasi klassikaliste palade õppimisele.

Suurt tähtsust muusikalise arengu intensiivistumisel omab laste esinemine publiku ees. Otsisime oma lastele ka võimalust perekonnas esinemiseks. See ei seisnud mitte üksnes onudele ja tädidel ettemängimises, vaid palju suurem tähtsus oli sellel siis, kui lapsed said seda teha oma sünnipäevale kokkutulnud sõpradele ning muul taolisel juhul. Nii andis meie perekonna-triole kava õppimiseks hoogu aastas neljal korral toimuvad sünnipäeva-esinemised. Hällilaps äratati muusikaga ja samuti esineti õhtupoolikul sün-

nipäevale tulnud külalistele. Esinemisi oli ka teiste perekondlike sündmuste tähistamise puhkudel.

Õppimiseks tarvilik kava koostati jõukohastest paladest. Nii olid esimesel, tähendab orkestri asutamise aastal kavas: Bakaleinikovi «Vene romanss», Lilinokalani «Havai laul», eesti rahvaviis «Armas isakohakene» jne. Siis veel kergemad valsid, nagu «Viljandi paadimees», «Emajõe jutustus», «Metsarõõm» jm. Hilisematel aastatel olid kavas juba tõsisemad palad: «Habanera» Bizet' ooperist «Carmen», Tšaikovski «Barkarool», Tautsi «Tallinna marss», Strauss'i «Viini veri», Linke «Jaaniussikeste idüll», Schuberti «Vaikselt anuvad mu laulud», Monti «Tšardaš» jt.

Paremikuga samadest ettekannetest esineti ka koolipeol ja hiljem rahvamajas isetegevusõhtutel.

Isa plaanikindel töö ja järjekindel nõudlikkus viis selleni, et 9-aastaselt, olles III klassi õpilane, sai poeg 1949. a. Viljandimaa koolinoorte IV olümpiaadil instrumentaalsoolistina algkooli osas akordionil esikoha, tütar aga V klassi õpilasena klaverisolistina vanemate õpilaste rühmas II koha. See oli esimene laiem tunnustus. Lapsed nägid, et nad ei ole mitte halvemad teistest, vaid võivad hoolsa töö tulemusena sammuda parimate seas. Ja tõesti, esinemisi tuli edaspidi sageli, küll õpilaste isetegevuse ülevaatusel, küll pioneeride kokkutulekul ja kultuurimaja liinis.

Peatun näitena paari esinemise ettevalmistamisel. Kui Mustla Kultuurimaja isetegevusringid 1953. a. hakkasid viimistlema ülevaatusel esinemise kava, võttis ka trio oma repertuaari järgmised palad: Schmidt'i «Kontsert-polka», J. Brahmsi «Ungari tants nr. 6» ja «Habanera» Bizet' ooperist «Carmen». Need palad olid varem õpitud, kuid nüüd algas viimistlemine. Iga päev harjutati igal instrumendil üksikult, eriti pandi rõhku raskematele kohtadele, milliseid mängiti kümneid kordi. Alles siis, kui igal üksikul mängijal olid palad tehniliselt laitmatult ja õiges tempos kätte õpitud, alustati koosmängu. Koosmängus pandi erilist rõhku palade õigele tõlgendamisele.

Samuti valmistati ette ka teisi esinemiskavu.

Võib-olla kerkib mõnel üles küsimus, miks ostsime lastele nii mitmesuguseid instrumente. On ju tõde, et muusikas õpitakse üht ala n.ö. pool eluiga. Meie eesmärk ei olnud aga kasvatada lastest mitte kitsa erialaga kunstnikke, vaid mitmekülgselt arenenud musikaalseid inimesi, sest neid vajab meie igapäevane elu küllaltki suurel määral.

Erialaga kunstniku kasvatamine ei olnud meil võimaldatud ka elukoha tõttu, sest siis oleksid lapsed juba varakult pidanud õppima spetsialisti juhendamisel. Maal aga, kümneid kilomeetreid linnast eemal, ei olnud see võimalik.

Mõtte saksofoni õppimisest esitas poeg keskkooli X klassi õpilasena peale näärivaheaja veetmist Tartus, kus talle estraadikontserdil see mänguriist avaldas nii sügavat mõju, et soov seda õppida sai talle oluliseks küsimuseks. Teist võimalust saksofoni õppimiseks ei olnud, kui pidime jällegi ise uue pilli muretsema. Kui isa mõned kuud hiljem ühel õhtul kella 23⁰⁰ paiku saksofoniga koju jõudis, siis kella 1-ks olid sõrmised juba selged ja kaks päeva hiljem mängiti isaga duetti «On kallid mulle kodupaik». Paar nädalat hiljem kuulus kooli orkestri koosseisu ka saksofon.

Saksofoni õppimine läks kiiresti selletõttu, et enne oli selgeks õpitud klarneti mängimine. Just mitme instrumendi olemasolu aitas meie pojal säilitada huvi muusika õppimisel. See oli vahelduseks. Tuli ette päevi, kus tehti instrumentaalmuusikat tervelt 3 tundi. Mängiti järjest igal kodus oleval instrumendil.

Poeg tegeles ka iga spordialaga, mis oli kohapeal võimalik — lauatennise, võrkpalli, suusatamise, uisutamise, ujumise, kergejõustiku ja rattasõiduga.

Näib, et olime kõigi eespoolkirjeldatud vahenditega suutnud lastes äratada püsiva huvi muusika vastu. Nii õppis poeg omal soovil peale klaveri ja akordioni veel mängima klarnetit, saksofoni, truba ja kontrabassi ning praegu õpib ta fagotti. Tütar aga õpib klaverimängu kõrval innukalt akordioni.

Elukutse valik näib olevat mõjustatud muusikast. Nii siirdus tütar küll ülikooli õppima geograafiat-klimatoloogiat, kuid võtab samal ajal ka osa muusikakursustest ja nende lõpetamisel saab ka muusikaõpetaja kutse. Poeg aga siirdus 1957. a. sügisel Tallinna Pedagoogilise Instituudi kehalise kasvatuse ja muusika osakonda.

Kokkuvõttes võib öelda, et muusikalist arengut meie laste juures soodustas eelkõige see, et 1) muusikalise kasvatusega alustasime juba varasest lapseast, 2) olime järjekindlalt nõudlikud nii eneste kui ka laste suhtes, 3) olid olemas vastavad instrumendid mängu õppimiseks.

Kuigi lapsed on kodunt lahkunud ja õpivad vilunud muu-

sikapedagoogide juhendamisel, ei ole meie suunav töö siiski lõppenud. Püüame neile anda majanduslikku võimalust külastada teatrit ja kontserte, millest nad annavad edasi oma muljeid ning elamusi, kui tulevad koju puhkeaegadeks. Koolivaheajad kujunevad meil nüüd sisukateks muusikalisteks puhkehetkedeks.

LASTE JA VANEMATE VAHELISEST USALDUSEST

H. KISSA

Lapsed on meie ühiskonna tulevased kodanikud, nad on meie olevik ja meie tulevik.

Meie, lastevanemad, peame alati meeles pidama, et nad on ka tulevased isad ja emad, kes kord ise kasvatavad lapsi, tuginedes küll kaasaja moraalile, kuid seejuures sirvides ka oma lapsepõlve mälestusis.

Õige kasvatamine algab juba varasest lapseeast, kui laps hakkab oma ümbrust tajuma. On tähtis, et me teaksime, kelleks tahame oma lapsi kasvatada, et siis vastavalt sellele toimida. Laste hilisem ümberkasvatamine on palju raskem.

Lastekasvatus on üldmõiste, mis koosneb paljudest näiliselt pisiasjadest, kuid kasvatusküsimusis küllaltki tähtsatest komponentidest. Üks neist on vanemate ja laste vaheline usaldus, mis peab tuginema vanemate autoriteedile. Lugeses Makarenko loengut «Lastevanemate autoriteedist», võib kokkuvõtlikult öelda järgmist:

Et kasvatada laste ja vanemate vahelist usaldust, peab isal ja emal perekonnas olema selline väljakujunenud autoriteet, mida lapsed tunnetavad ilma alalise viitamiseta niisugusele ühiskondlikule volitusele. Et laste kasvatamine algab sellises eas, millal mingid loogilised põhjendused ja ühiskondlike õiguste esitamine pole üldse võimalikud, siis peab autoriteet olema selline, mis ei vaja mingeid põhjendusi. Laps peab seda võtma vanema inimese kahtlematu väärikusena, tema jõu ja väärtuse avaldusena, mis on nähtav nii-öelda paljale lapsesilmale.

Kui vanemad elavad oma lastega pidevalt koos, siis saab rääkida mitte niivõrd usalduse võitmisest kui usalduse

säilitamisest igasugusel kujul, sest väike laps on oma loomult vähemal või suuremal määral usaldav, eriti oma vanemate suhtes, nähes neis oma kaitsjaid ja abistajaid. Samal ajal aga märkasin väikelapsel julget lähenemist mõnele inimesele — meil käis tuttavaid, kellega lapsed meeleldi vestlesid, kellele näitasid oma mänguasju ja kelle tulekust tunti rõõmu. Vastupidi käituti mõnede tuttavate küllastuste puhul, kes küll ka pöörasid lastele tähelepanu, kuid kelle juures see huvi polnud tõeline, siiras, vaid viisakusenõudeile vastav fraas. Usaldus laste juures väljendub mitmel viisil, olenevalt lapse vanusest ja temperamendist. Kui 3-aastane laps ilmutas usaldust sületuleku ja mänguasjade näitamisega, siis juba 5-aastaselt kasutas ta selleks vestlust. Vanemaks saades need vestlused muutusid seda loomulikumaks, mida usaldatavam oli isik. Ka imikule võib omistada usaldustunde olemasolu — ta sirutab iga päev nähtud isikule vastu käed ja naeratab. Võõras nägu aga ajab teda nutma.

Kui lapsel tekkis 2—5-aastaselt küsimuste periood, avaldus usaldus minu vastu lapse küsimustes. Perioodi algul olid need rohkem «miks»-küsimused: «Miks on maja nii suur?», «Miks sa lähed alati turule?» Edasi, koos lapse vaimse arenemisega ja silmaringi laienemisega muutusid ka küsimused komplitseeritumaks ja sisukamaks, haarates suuremaid probleeme («Kust tuleb turule või, piim?», «Millest tehakse rasva?», «Miks tähed säravad?», «Miks tõuseb õhtul udu üle oja?» jne). Tuli olla väga teadlik igasugustes küsimustes, et leida lapsepäraseid vastuseid nii paljudele küsimustele. Pealegi muutusid küsimused oma rohkuse tõttu tõsiselt tüütavaks, väsitades kogu pere täiskasvanuid. Vastavalt sellele pidin kasvatajana üha rohkem tähelepanu pöörama ka endavalitsusele, et mitte muuta pahuraks, näidata oma tühimust ja sellega peletada laps endast eemale. Kui küsimusterahke muutus liiga tugevaks ja mul oli tarvis tegelda muuga, leppisime vastastikku kokku, et emal pole aega vastata ja laps võib küsida ainult siis, kui leiab midagi väga tähtsat. Umbes 10-minutilise vaheaja järel tuli 3-aastane laps uuesti minu juurde ja küsis: «Miks hobune võib külmaga väljas olla, aga laps ei või?» Ma ei vihastunud sellise «tähtsa» küsimuse üle, vaid leidsin, et see oli lapsele antud momendil tõesti väga oluline, ja selgitasin talle looma ning inimese erinevatest elutingimustest.

Sel perioodil oli mul tunduvalt abi ka meie perekonnas laste kasvatamisel kehtivast nn. «tööjaotusest», mille põhjal ka teised perekonnaliikmed vabal ajal tegelevad lastega. Lapsed on sellega harjunud, et isa või vanaema töölt saabumisel lähevad nad kas isaga aiatööle või muinasjutte lugema. Ka koos vanaemaga võetakse ette mõni huvitav üritus, nagu jalutuskäik, minek lastepeole jne.

Kui oleksin muutunud sel perioodil kärsituks ja peletanud lapsed koos oma küsimusterahega eemale, oleksin laskunud väärale teele, mis oleks kahjustanud laste edaspidist usaldust minu suhtes. Sageli osutus raskeks vastata komplitseeritud küsimusele lihtsas keeles. Kasutasin siis vastuküsimust: «Mis sa ise sellest arvad?» Sellistele vastuküsimustele saadud vastuste põhjal sain ka ise parema ülevaate lapse siseilmast ja vaimsest arengust, millest sõltuvalt oli kergem rajada uusi vastuseid.

Mida vanemaks kasvas laps, seda harvemaks ja sisukamaks muutusid küsimused. Ja praegu on meil 10-a. lapsega saavutatud vaikne kokkulepe — arusaamatute ja lahendust vajavate küsimuste puhul mitte piirduda kaaslaste seletustega, vaid tulla minu juurde. Mina omalt poolt ei piirdu tema juures vaid pealiskaudsete jah-ei ega ka eemalepeletava «oled veel selle jaoks väike» vastustega. Leian, et kui lapsel on tekkinud mingit laadi küsimus, siis on ta küllalt arenenud, et saada aru vastusest. Sellega taotlen ka pinna loomist edaspidisele usaldusele enese ja lapse vahel suurte elulähedaste probleemide saabumisel.

Tähtsaks punktiks lapse ja vanemate vahelistes suhetes on lapse ja vanemate tahted ning soovid, mis väga sageli oma erinevuste tõttu tekitavad nende vahel arusaamatusi ja viivad mõnikord nii kaugele, et tahe ei muutu jonniks mitte ainult laste, vaid ka vanemate juures, kes teisiti ei oska ega suuda antud olukorras oma tahet läbi viia. Et mõista õigesti last tema tahtmiste ja soovide maailmas ja nendele vastavalt reageerida, püüan lapse iga soovi avaldamisel (ükskõik millisel eluaastal) jõuda selgusele, kas esitatud soov on otstarbekas ja läbiviidav. Laste soovid on olnud väga rikkalikud, eriti eelkooliealisel perioodil (5—7 eluaastatel). Et mitte kaotada laste usaldust enese vastu nende soovide ja tahte liigse allasurumisega, pole ma vajalikuks pidanud nende soove liialt pidurdada, kuna arvasin, et selle tagajärjeks võiks olla usalduse kaotamine ja soovi salajane teostamine ilma eelneva loaküsimiseta. Sel juhul, kui

lapse poolt avaldatud soovil polnud mingit erilist head otsarvet, kuid ta ei tekitanud selle soovi läbiviimisega kahju ei enesele ega oma kaaslastele, lubasin seda ka juhul, kui soov paistis mulle otstarbetuna. Selliste soovide hulka kuulusid näiteks hallasel sügishommikul kelgutamine, juba pestud põranda pühkimine jne.

Lapse tahe on ju tähtsaks teguriks, mille kaudu avaldub tema sisemaailm ja vaimne areng. Lapse tahtmised ja soovid muutuvad ju iga uue eluaastaga komplitseeritumaks ja isikupärasemaks. Kui terve imik soovis vaid süüa, sülle ja kuivi riideid, siis aastase lapse soovid ulatusid juba tualettlaua lüüa, millised heameelega tühjendas ühte hunnikusse. 5-aastane tahab vihmaga õue, uute kingadega poriloiku, süüa kõige toitva asemel ainult maiustusi, taguda seina naelu ja kirjutada ahjule vastõpitud «A»-tähte. 10-aastane laps väljendab oma soove küll harvemini, kuid selle eest on need ka kaaluvamad ja nõuavad vastavalt sellele suurt taktitunnet eitamisel või muutmisel. Ta esitab rohkem nõudeid toitude valiku ja riietuse juures, soovib minna ebasobival ajal oma pinginaabri juurde, õhtuti kaua lugeda jne. Nendele ja teistele negatiivset laadi soovidele polnud mul tarvis erilist kaalumist eitavalt vastamiseks. Küll aga nõudsid nad läbikaalutud ja lapsele arusaadavas keeles vormistatud eituse põhjendust, mis pidi olema selline, et laps rahuneks, saaks aru oma soovi mõttetusest ja otsiks enesele muud tegevust.

Sageli olen pidanud kasutama ka väikesi nn. «järelandmisi», et viia last arusaamisele tema soovi otstarbetuses. Nii näiteks soovis 3-aastane poiss triikida. Ei aidanud seletused kuuma triikraua põletavast toimest ega kategooriline keeld. «Ma tahan, ma tahan!» kuuldus alati minu triikides. Kord otsustasin lasta tal otseselt tutvuda triikraua hädaohtudega. Tuletasin talle veelkord meelde keelu põhjused ja ulatasin triikraua, jäädes ise valvama, et olla abiks võimaliku hädaohu puhul. See saabuski — laps põletas kergelt näpu ja loobus nuttes triikrauast. See pisaraterohke minut tegi lapsele selgeks minu keelu otstarbekuse ja sellest aitas mitmeks aastaks. Analoogiliselt tuli toimida 5-aastase lapsega tulitikkude puhul. Need on asjad, mis lastele alati on keelatud ja mis nendele kahjuks kõigest hoolimata alati meeldivad. Sel juhul olin ka ise alati hirmul, mis võiks juhtuda juhul, kui laps kunagi minu ära-

olekul siiski leiaks peidetud tikud. Ulatasin sellele mõeldes kord talle ise ihaldatud toosi ja jäin vaatama, kuidas ta toimib. Laps võttis toosist kõigi reeglite kohaselt tiku õigesti kätte ja tõmbas mõnutundega täiskasvanute eeskujul vastu toosi serva. Tikk süttis praginal ja ehmunud laps lennutas ta minema just pliidi ees lebavale paberitorbikule, mis omakorda tuld võttes lapse paanikasse viis. Kustutanud tule, viisin lapse tuppa ja nüüd oli mul kerge leida lapsega kontakti, jutustades talle näiteid tikkudega mängivatest lastest ja selliste mängude võimalikest tagajärgedest. Tikkudega mängimiseks ta enam soovi ei avaldanud ja kui saabus väikesele vennale nn. «tikkudega mängimise» aeg, siis oli tema hea valvur, ei lubanud vennal tikke puutada, tehes ise sealjuures vastavat selgitustööd.

Sama moodust kasutasin ka porisel ajal ostetud uute kingade puhul. Väikesel poisil oli suur soov maja ümbritsevale loikuderohkele murule uute jalanõudega mängima minna. Minu seletustele kingade poriga määrimisest vastas ta: «Palun luba ikkagi, ma ei määri neid ära!» Juhtus aga ikkagi loogiline tagajärg: oma riideid väga hoidev väike poiss tuli nuttes tuppa poriseid jalanõusid näitama ja lubas alati ema sõna kuulata. Sain talle sel juhul ka selgeks teha, et seekord ei aidanud mittemäärimise lubadusest. Pori tegutses tema eest ja seda ema oma keelamisega mõtleski. Rahu oli saavutatud ka seekord, uued kingad puhastatud, poiss pani nad kappi ja kasutas ainult jalutama minekul, kuna vanad pandi vastuvaidlematult jalga koduümbruses mängimisel.

Iga kasvatusmeetodi juures ilmneb aeg-ajalt eksimusi laste poolt ja sellest tingituna tekib vanematel karistusvahendite kasutuselevõtmise tarvidus. Siin on õigesti valitud ja otstarbekohane karistusvorm väga suure tähtsusega. Hästi valitud karistus tagab edu, kuna aga halb karistus seevastu võib rikkuda kõik — tekitada lapses vanemate vastu usaldamatuse tunde ning opositsioonimeeleolu. Sel juhul ei teki lapses ka soovi edaspidi vältida karistuse põhjusi. Ühekordsete eksimuste korral ja eriti siis, kui mulle selgub, et laps on olnud ebateadlik üleastumise suurusest, olen lapse karistusel piirdunud tihti vaid selgitusega üleastumise toimumisest ja palvega, seda enam mitte korrata. Näiteks, saabudes kord sisseoste tegemast, leidsin, et 4-aastane poiss oli määrinud kogu akna värvilise plastiliiniga. Nõudes lapselt seletust, selgus, et

ta oli teinud seda «ilu pärast», oli «kaunistanud» akent. Karistus poleks antud olukorras otstarbekas, kuna laps toimis ebateadlikult. Et vältida analoogilist juhtumit edaspidi, pöörasin esiteks lapse tähelepanu sellele, et ta ei näinud läbi määratud klaasi õues olevaid lilli ja teiseks pidi laps akna ise puhtaks tegema. Sealjuures veendus laps oma kogemuse varal, et seda oli väga raske teha ja klaas jäi inetult tuhmiks. Lõpuks abistasin teda, ja koos akent korrastades jõudsimme ühisele arusaamisele, et tegu polnud hea ega polnud ilus ka määratud aken.

Lihtsama karistuvormi olen valinud ka lapse omaalgatusliku puhtsüdamliku ülestunnistuse korral. Sel juhul pole ma kohe kasutanud karistust, vaid oodanud lapse ülestunnistust. Kui aga seda ei järgne, algatan ise vastavat küsitlust. Kui aga ilmsele süüle ei järgne ülestunnistust, vaid esineb salgamine, kasutan karmimaid karistusvahendeid, nagu küllamineku ärajätmist, veerandtunnilist mõtlemisega nurgas jne. Seda juhtub aga harva, sest juba lapse rääkima hakkamise perioodist alates olen nõudnud, et igale pahateole järgneks ülestunnistus. Sealjuures olen lähtunud põhimõttest, et pole ühtegi halba tegu, mida ei saaks heaks teha või osaliseltki hüvitada puhtsüdamliku õigeaegse ülestunnistamisega. Mäletan momenti lapsepõlvest, mil jõudsin selle tunnetamisele.

Olin 7-aastane ja kord üksinda kodus olles vajasin valget paberit joonistamiseks. Seda mujalt mitte leides rebisin kapi tagant rullist paraja poogna. Kohkusin nõutuks märgates, et olin kasutanud maakaarti. Et teha sündmus olematuks, viskasin paberi küdevasse ahju ja valutasin südant kogu päeva. Ülestunnistus toimus alles õhtul hilja suure pisaratevoolu saatel. Ema aga ütles: «Selle asemel, et hävitada kaarditükki, oleksid võinud seda näidata, oleksime uuesti tagasi liiminud.» Samal momendil jõudsin arusaamisele, et ülestunnistus oleks olnud parim vahend halva olukorra lahendamiseks. See tunnetus oli nii võimas, et mäletan seda veel praegugi. Selle järgi olen lahendanud olukordi ka sageli hiljem, täiskasvanuna, ja sellest tingituna õpetanud ka oma lastele, et avameelne ülestunnistus on parim vahend halva teo likvideerimiseks, kui raske see mõnikord ka pole. Tuginedes laste südametunnistusele ütlen: «Enne teo sooritamist mõtelge, kui suurt julgust vajate mulle selle seletamiseks. Kui arvate, et selleks teil üldse puudub julgus, on tegu paha, mida pole üldse tarvis

läbi viia.» See väike viide laste eneseotsustavusele psühholoogilisest momendist lähtudes on andnud häid tagajärgi, mistõttu pole esinenud erilisi salgamisi pahategude korral ega suuremaid üleastumisi.

Eraldan eri liigiks juhtumid, mil pole küll esinenud otse-seid keelust üleastumisi, kuid on siiski tekkinud tarvidus karistada minu mitmekordsete märkuste tähelepanemata jätmise eest. Karistuse valikul olen rangelt silmas pidanud laste individuaalseid kalduvusi ja soove. Selle järgi liigitub ka karistuse suurus, sest mis ühele lapsele on meeldejäävaks karistuseks, ei hävita usaldust vanemate vastu, vaid koguni tõstab nende autoriteeti laste silmis, jätab teistsuguste huvidega lapse täiesti ükskõikseks. Näiteks on mu 5-aastane poeg väga maias ja sellest sõltuvalt kuulub tema suurimate karistuste hulka teatud ajaks maiustustest ilmajätmine. Kasutan seda moodust ka suuremate üleastumiste korral, millisel puhul teen talle ka selgeks tema üleastumise suuruse. Minu 10-aastane tütar aga armastab väga lugeda ja et teda tuleb selles suhtes sageli pidurdada, kasutan seda äärmisel juhul ka kõige mõjuvama karistusvahendina. Näiteks muutus ta õppeaasta esimesel veerandil väga lohakaks oma koolitarvete ja eriti päeviku hooldamisel. Mitme nädala vältel tehtud noomitused ja väiksemad karistused, nagu pinginaabri juurde mängimamineku keeld jne. ei aidanud. Need karistusvahendid polnud mõjuvad. Kui aga järjekordse määritud lehekülje puhul keelasin lugemise ajani, kuni kirjalikud ülesanded näevad korralikud välja, aitas see kohe — järgmisest päevast alates muutus kord paremaks nii õpilaspäeviku kui ka viihikute osas.

Et ma selle karistusvahendi kasutuselevõtmisega ei vähendanud usaldust enese ja lapse vahel, näitab seik, et heade hinnete taassaabumisega lausus laps ise: «Päris hea, et ei lugenud vahepeal, vaata, kui ilus on mu vihiku lehekülg.» Üldiselt olen tähele pannud, et laste karistamise tõttu ei kannata vanemate autoriteet ega vanemate ja laste vaheline usaldus, kui lapsed on arusaamisele viidud üleastumise suurusest, karistuse otstarbekusest ja karistuse headest tagajärgedest, nagu oli eelneval juhul.

Kogu oma senise kasvatustöö käigus olen püüdnud silmas pidada seda, et kogu laste elu läbiks punase niidina ausus ja tõearmastus, millest omakorda kasvab välja vanemate usaldamine ja avameelsus. Vastastikune usaldus

loob kõige soodsamad tingimused laste õigeks kasvata-
miseks.

Kõik väikelapsed on oma loomult usaldavad, raskused ilmnevad aga hiljem, kooliea nooremas astmes, kui laste lähemate sõprade ring laieneb ning vanemate kõrval tekib juurde uusi sõpru klassikaaslaste hulgast.

Kui mul eelkooliealiste laste juures polnud tarvis rakedada erilisi meetodeid lapse usalduse võitmiseks peale vanemliku armastuse, siis esimene tarvidus tekkis selleks lapse kooliealiseks saades. Tal tekkis oma sõprade ring, kellele mina olin võõras ja kes minu juuresolekul ei käitunud vabalt — jutlesid sosinal või ei rääkinud üldse jne. Sama märkasin ka tema pinginaabri suhtes, kes varem jutles vabalt. Mingeid erilisi saladusi ega tegusid, mida tuli varjata, neil polnud. Toimus vaid vastavalt vanuseastmele väike reaktsioon vanemate usalduse suhtes. Et pidasin seda küllalt kriitiliseks mõmendiks, mis annab suuna lapse edaspidisele käitumisele, siis kaalusin tõsiselt, mida teha ja kuidas käituda, et laps ei eemalduks meist, vaid tõmbaks meie kodusesse ringi ka oma lähemad sõbrad. Otsides antud olukorras vastavat käitumisvormi, leidsin, et seltsimehelikkuse loomine minu ja laste kui ka nende mänguseltsilistega andis kõige paremaid tulemusi. Astudes tuppa, kus jutt soikus, kuid olles kõrvaltoast siiski kuulnud jutu teemat, ei nõudnud ma vanemlikult jutu jätkamist ega kasutanud õpetlikke fraase. Selle asemel võtsin ka ise nende vestlusest osa ja tihti pidin kordama mõnda nende poolt äsjamainitud lauset, et jutulõnga alal hoida. Sageli pöördusin laste poole ka mitmesuguste nende ellu puutuvate küsimustega, mis peagi lapsi veensid, et olen nendest huvitatud. Lapsed, nähes, et ei teki tülküsimust sellest, kui ka ema teab väikestest konfliktidest koolis klassiõdede vahel, mõnest muust äpardusest või üleannetusest, mille puhul lapsel loogiliselt võttes võiks tulla pahandust. Jät-
sin esialgu ära ka kõik otsesed noomitused ja kasutasin vaid imestunud nägu ning sageli küsimust: «Kuidas see siis ometi juhtus?» Lapsed ei vastanud mulle sel juhul mitte süüdlasliku ülestantustusega, vaid seltsimeheliku seletusega juhtunu üle, ise analüüsides seda ja nõustudes minuga, et teinekord tuleks hoopis teisiti käituda. Selliselt toimides olin ka ise meeldivalt üllatatud saabuvatest headest tagajärgedest. Koos samas majas elava pinginaabriga räägivad nad minu juuresolekul kõigist päevasünd-

mustest vabalt. Kui pean vajalikuks, poetan ka mina nende jutu sekka mõne lause ja vajaduse korral kasutan suunamist ning noomimist. Nii on mul loodud usaldav vahekord mitte ainult oma lapse, vaid ka tema lähemate sõpradega, mida pean väga tähtsaks meie omavahelistes suhetes. Lapsele meeldib minu suhtlemine tema sõpradega väga. Näiteks külastas teda esmakordselt klassikaaslane ajal, mil olin seotud majapidamistöödega. Et visiit oli väga lühike, ei jõudnud ma tütarlast nähagi. Minu tütar oli väga kurb selle üle, et ma ei tulnud tema sõpra vaatama ja ütles: «Kas sul siis tõesti polnud aega vähemalt tulla nime küsima ja tere ütleva?» Sellest selgus mulle, et olin senini vastavas kasvatuslõigis õigesti toiminud.

Seda usaldust ja avameelsust, mida mina kui lapsevanem olen senini võitnud oma lapse juures, olen püüdnud edasi anda ka isikute suhtes, kellega mu laps on otseselt kokku puutes — kooli ja õpetajatega. Sama tähtis, kui lapse ja vanemate vaheline usaldus, on ka õpetaja ja õpilase vaheline vastastikune teineteise mõistmine, mis tugineb seltsimehelikkusega läbipõimitud autoriteedile. Seda ei saa aga teostada üksnes kool — suurem töö tuleb teha minul kodus lapsevanemana. Pean enda ülesandeks viia ka laps niikaugele, et ta näeks õpetaja üht või teist käitumisvormi õiges valguses ja teaks ka näilise ranguse taga olevat varjul heasoovlikkust ning lapse õigele teele suunamist. Näiteks tuli mu laps II klassi õpilasena kord koolist koju väga pahuras meeleolus. Minu küsimustele vastas napolisõnaliselt — õpetaja on olnud tema vastu ülekohtune. Kuulates lapse seletusi ja, teadlikuna koolikorrast, olin võimeline lapsele selgitama juhtumit hoopis teises valguses.

Tegelikult oli juhtunud väike arusaamatus matemaatikatunnis uue tekstülesande ettelugemisel lapse poolt. Õpetaja korraldusele kõvemini lugeda, oli ta jäänud esineva uue sõna puhul, mille tähendust polnud teadnud, hoopis vait. Aineõpetaja arvas tegu olevat jonniga ja mainis seda, kuna analoogiline juhtum oli varem klassis esinenud. Küsisin rangelt: «Miks sa ei küsinud sõna tähendust ega lugenud edasi?» Tema polevat julgenud. Sain aru, et kui ta ka varem ei lugenud uue sõna pärast, siis sellest momendist alates segunes sellele siiski teatav annus jonnit. Tegin lapsele selgeks tema süüdlase-osa vahejuhtumist ja mõtetasin lahti õpetaja käitumise, kellel ei saanudki tekkida teist arvamist õpilase käitumist jälgides. Laps sai ka ise

lõpuks aru, et süüdi polnud mitte õpetaja, nagu temale algul näis, vaid siiski tema ise. Sellist vahendaja osa on tulnud mul täita küll väga harva, kuna lapses on usaldus kooli vastu äratatud juba eelkooli eas. Olen aga siiski valvel, et see usaldus säiliks ka edaspidi.

Laste ja vanemate vahelise usalduse loomisel ei tohi perekonnas piirduda vaid ühepoolse usaldusega — laste usaldusega vanemate vastu. Väga oluline on ka vanemate usaldus oma laste suhtes ja selle usalduse täielik teadlikkus laste poolt. Oma usaldust saame meie, lastevanemad, ilmutada lastele mitmel viisil. Tähtsaim neist hõlmab töökasvatust. Tavaliselt on täisväärtuslikus perekonnas igal täiskasvanul oma teatud kohustused kodu suhtes. Selliseid jõukohaseid ülesandeid olen püüdnud leida ka oma lastele, mis on kergendanud ühtse perekondliku kollektiivi loomist. Nii on 5-aastase poisi ülesandeks muidugi eelkõige hoida korras oma mängunurk, pühkida tolmu, hoida vastavas kohas oma jalanõusid ja tassida õuest pliidipuid. 10-aastane tüdruk peab hoidma korras oma toa, kooliriided ja õppeabinõud, triikima patsipaelad, korrastama esiku ja käima linnas lihtsamaid sisseoste tegemas. Peale nende ülesannete tuleb aga kummalgi lapsel kiiretel tööpäevadel mind abistada ka nn. juhuslikel töödel. Kogu töökasvatuse käigus püüan võimalikult hoiduda tööandja käskivast toonist. Olen kasutanud rohkem soovitatavat «sa võiksid selle töö ära teha» või paluvat «palun, tee seda.» Sellise tooni tarvitamine on taganud lastes rõõmsa töömeeleolu ja abivalmiduse. Nad tunnevad endid mitte käsualusena, vaid täieõiguslike perekonnaliikmetena.

Rohkem olen püüdnud ka tugineda sõnale «meie» — «meie koristame», «hakkame valmistama einet», «meie kitkutud peenrad» jne. Sõna «meie» kasutan ka mitte ainult töökasvatuse küsimuste lahendamisel, vaid selle sõna abil ühendan lapsed ühtseks kollektiiviks ka perekonnas tekkinud rõõmude ja murede puhul. Et hoida ära laste majanduslikult üle jõu käivaid liigseid soove ja sellega seoses tulenevaid äraütlemisi, oleme püüdnud lapsi alati kursis hoida perekonna materiaalse küljega. Sellest tingituna oleme lapsi varakult tutvustanud perekonna eelarvega. Nad teavad, kui suur on isa töötasu, kuhu perekond selle summa suunab, milliseid vajadusi ühel või teisel perekonnaliikmel on jne. Samuti olen lapsi õpetanud igast muretsetud üldkasutatavast esemest, näiteks mööbliesetmest,

lauanõust jne. rõõmu tundma, olgugi et lapse isiklikud huvid pole mängus ei uue raadioaparaadi ega jalapuhastusmati puhul. 10-aastasel lapsel on oma isiklik hoiussumma, mida ta kasutab «abirahana» vajalike esemete muretsemisel. Laps tunneb ise suurt rõõmu, kui saab näiteks «oma raha» kasutada emale uue mantli ostmisel. Mina aga tunnen siirast rõõmu, kui laps ise pakub seda raha, et leevendada vanemate väljaminekuid.

Et kasvatada lastes usaldust kogu perekonna taustal, selleks ei piisa ainult laste ja vanemate vahelise usalduse loomisest, vaid usaldus tuleb luua ka kõigi teiste perekonnaliikmete vahel. Sellest tingituna oleme sageli lastele märgatavalt rõhutanud seda usaldust, mis valitseb minu ja vanaema (näiteks riieteküsimus, kooliolude arutelu) ning minu ja isa vahel (näit. majanduslikud probleemid, kasvatusküsimused jne.). Et lapsed viibivad isaga suhteliselt väikese osa päevast, siis püüan jälgida, et lapsed isa suhtes oleksid sama usaldavad kui ema suhtes. On esinenud momente, kus pahanduse sooritamisel lapsed paluvad, et isale juhtunust ei räägitaks. Lastele räägin sel juhul siiski ülestunnistuse vajadusest ja kui pean vajalikuks, informeerin isa enne laste ülestunnistust pahateost ja minu hoiakust karistuse määramisel.

Meie mitte ainult ei kasvata oma lapsi, vaid, et täita seda tähtsat ülesannet, peame kasvama ka ise. Selleks loen vastavasisulist kirjandust, kuulun loenguid. Võrdlen kuulnud endakasutatud meetoditega, vigade puhul otsin uut lahendust ja heade tulemuste korral lähen edasi mööda käidud teed. Ühtlasi jälgin ka oma lähemat ümbrust igapäevase elu taustal — õpetan ennast eeskuju kaudu. Jälgin ka oma tuttavate kasvatuslikke võtteid ja püüan neid kohandada oma kasvatusküsimustes tekkinud raskuste puhul. Nii näiteks olin kord pealtnägijaks vahejuhtumile, mis toimus ema ja 11-a. tütre vahel. Laps, joostes läbi toa, ajas vaiba segamini ja kadus seda korrastamata teise tuppa. Ema kutsus lapse tagasi ja lausus seltsimehelikult: «Sa ei märganudki, et ajasid vaiba segamini.» Laps parandas vea silmapilkselt. Tundes selle lapse iseloomu, teadsin, et ema kategooriline käsk koristamiseks oleks kutsunud esile pahura meeleolu ja tõrkumise. Nägin, et ema valis õige tooni.

«Laste ja vanemate vahelise usalduse kasvatamisel peab lapsevanem oskama arvestada lapse arenemise taset, vas-

tava vanuseastme iseärasusi, samuti lapse individuaalseid omadusi,» ütleb M. Terri töös «Lastevanemate autoriteet laste kasvatamisel». Nõuete esitamisel oma lastele olen püüdnud seda rangelt silmas pidada. Kui ma 5-aastaselt lapselt nõuan palumist, tänamist, tervitamist ja käte pesemist, siis temast 5 aastat vanemalt õelt nõuan juba distsiplineeritud käitumist laiemas mõttes, kaaslaste arvestamist, korralikku kooliülesannete täitmist ja korteri korratuse likvideerimise oskust ilma eriliste näpunäideteta. Samuti püüan laste isikupärasuse arvestamisel silmas pidada nende individuaalseid iseärasusi ja isiklikke huve. Kuigi mu mõlemad lapsed on seni omanud samu elutingimusi, saanud võrdse kohtlemise osaliseks, on siiski märgata nende iseloomude tugevat erinevust. Kui ühe juures saavutan soovitud tulemusi vaid leebuse ja õrnusega, võin teise juures kasutada ka kategoorilisemat tooni heade tulemustega.

Kokkuvõttes võiks öelda, et usaldusel on suur mõju lapse moraalsel kasvatamisel. See arendab temas ausust, tugevdab tõearmastust ja süvendab seltsimehelikkust mitte üksnes perekonnaliikmete, vaid ka kooli- ja töökaaslaste vastu.

Usaldusest kasvab välja armastus oma kodu, maa ja rahva vastu. Usaldus on suure armastuse aluseks, kuid see on ka inimese esteetiliste tunnete nurgakivi. Usaldus on igasuguse kasvatuse aluseks, kuid selle edu on tingitud vanemate ja teiste kasvatajate autoriteedist kui kõige efektiivsemast kasvatusvahendist.

SISUKORD

Eessõna	3
E. RUMVOLT. Majandusliku kasvatuse kogemusi	5
L. SARV. Tööharjumuste ja majandusliku mõtlemisviisi kasvata- misest	26
H. TOOMET. Minu kogemusi laste tööarmastuse kasvatamisel . . .	39
L. TOOTS. Laste muusikalisest kasvatusest	51
H. KISSA. Laste ja vanemate vahelisest usaldusest	64

ОПЫТ ДОМАШНЕГО ВОСПИТАНИЯ

На эстонском языке

Эстонское Государственное Издательство, Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja V. R u m m e l

Tehniline toimetaja E. L u m e t

Korrektor A. S i s a s

Ladumisele antud 30. IX 1959. Trükkimisele antud 24. XI 1959. Paber 54 × 84, 1/16.
Trükipoognaid 4,75. Formaadile 60 × 92 kohaldatud trükipoognaid 3,89. Arvutuspoog-
naid 4,16. Trükiarv 4000. MB-10155. Tellimise nr. 3510.

Hans Heidemanni nim. trk., Tartu, Ülikooli 17/19.

Hind rbl. 1.15

Rbl. 1.15

A-22836

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00357548 9